
Elektros tinklų sinchronizacija su kontinentine Europa:

politinis procesas 1999–2019 m.

ANALITINĖ STUDIJA

© VšĮ Energetinių tyrimų institutas

ENERGETINIŲ TYRIMŲ INSTITUTAS

Studijos autoriai: dr. Tomas Janeliūnas, Evelina Maskoliūnaitė

SANTRAUKA

Šia studija siekiama įvertinti politinį procesą, atvedusį prie susitarimo dėl sinchronizacijos, ir nustatyti pagrindinius veiksnius, lėmusius šį politinį sprendimą. Studijos tikslas – atsekti nuoseklią priežastinių įvykių grandinę, kuri leistų suprasti sinchronizacijos projekto įgyvendinimo dinamiką ir numatyti galimas rizikas tolimesniuose įgyvendinimo etapuose.

Studija apima tyrimo laikotarpį nuo 1996 iki 2019 m., kai buvo pasirašyta tinklų sujungimo su ENTSO-E sutartis. Visas tyrimo laikotarpis padalytas į penkis pagrindinius etapus: 1999–2007 m. („Žvalgyba“); 2007–2013 m. („Baltijos šalių regioninės iniciatyvos ir sinchronizacijos įtraukimas į ES darbotvarkę“); 2013–2015 m. („Lenkijos oponavimas ir projekto europeizacija“); 2015–2017 m. („Krizė“); 2017–2019 m. („Proveržis“).

Studijoje siekiama identifikuoti lūžinius momentus, pagrindinius veiksnius bei kliūtis sinchronizacijos projekto įgyvendinimo procese. Atliekant studiją remtasi proceso sekimo (angl. *process tracing*) metodu. Siekiant išsiaiškinti svarbiausius motyvus, interesus, sprendimus, buvo atlikti giluminiai interviu su tiesioginiais šio proceso dalyviais, politikais ir ekspertais, surinkta ir įvertinta daugybė oficialių dokumentų.

Įvertinus visą politinį procesą, konstatuota, kad svarbiausią įtaką proceso eigai ir galimai sąveikai tarp skirtingų proceso mechanizmo dalių turėjo trys veiksniai: a) Baltijos šalių bendro sutarimo paieškos ir kompromisai; b) Lenkijos pozicija sinchronizacijos įgyvendinimo atžvilgiu; c) Europos Komisijos įsitraukimas ir ES parama energetinės integracijos projektams. Taip pat papildomi veiksniai, kurie turėjo stabdantį poveikį sinchronizacijos projekto įgyvendinimui, buvo Lietuvos neapsisprendimas dėl Visagino AE (2010–2015 m. laikotarpis); Estijos iniciatyvos dėl galimybės sinchronizuotis per Šiaurės šalis (2015–2017 m.); potencialios derybos tarp ES ir Rusijos bei Baltarusijos (EURUBEL) ir galimų Rusijos interesų užtikrinimo poreikis.

1999–2007 m. laikotarpis žymi pradinį etapą svarstant idėją siekti visapusiškos integracijos su ES energetinėmis rinkomis. Tačiau šiuo laikotarpiu vyravo didelis skepticizmas dėl techninių sinchronizacijos įgyvendinimo sąlygų tiek iš ES pusės, tiek iš Lietuvos (ir kitų Baltijos šalių) techninio lygmens ekspertų. Lietuvos pasirengimas narystei ES, pasirengimas uždaryti Ignalinos AE ir kiti neatidėliotini energetikos sektoriaus pertvarkymo prioritetai nustūmė elektros tinklų sinchronizavimo su kontinentine Europa svarstymus į antrą planą. Šiuo laikotarpiu esminis uždavinys buvo pasirengti

sujungti Baltijos šalis su ES rinkomis per nesinchronines jungtis.

2007–2013 m. laikotarpio svarbiausias Lietuvos pasiekimas – Baltijos šalių sinchronizacijos, kaip politinio tikslo, perkėlimas į ES politikos darbotvarkę. Taip pat per šį laikotarpį pavyko suartinti politinį ir techninį vertinimus dėl sinchronizacijos įgyvendinimo galimybių: buvo atliktos studijos (svarbiausia jų – „Gothia Power“ 2013 m. atlikta studija), kurios įvertino būtinus techninius darbus ir jų kaštus. Vis dėlto tuo laikotarpiu sinchronizacijos politinio proceso mechanizme „nesisuko“ keli esminiai elementai: trūko Lenkijos pritarimo sinchronizacijai, nebuvo aiškus techninio įgyvendinimo būdas ir desinchronizavimo nuo IPC/UPS sąlygos.

2013–2015 m. laikotarpio pabaigoje buvo užbaigti elektros jungčių su Lenkija ir Švedija projektai – būtinas technologinis žingsnis, siekiant visapusiškos integracijos į ES elektros energijos rinkas ir sistemas. Įtraukus Baltijos šalių sinchronizaciją kaip savarankišką tikslą į BEMIP veiksmų planą, įsijungė ES politinis-biurokratinis mechanizmas, didinantis spaudimą Baltijos šalims ir Lenkijai ieškoti politinio sutarimo dėl sinchronizacijos įgyvendinimo. Tačiau Baltijos šalių siekis spartinti sinchronizacijos projektą nebuvo palaimas iš Lenkijos pusės. Tam labiausiai kliudė lenkų nenoras prisiimti išpareigojimų dėl antrosios *LitPol Link* jungties, tačiau ir Lietuvos pusėje buvo neišspręstų klausimų, pavyzdžiui, galutinis apsisprendimas dėl VAE projekto. Be Lenkijos pozityvaus ir aktyvaus įsitraukimo viso proceso mechanizmas negalėjo pradėti sukintis.

Per 2015–2017 m. rugsėjo mėn. laikotarpį buvo pagaliau teigiamai išspręstas Lenkijos principinio dalyvavimo sinchronizacijos projekte klausimas, atliktos svarbios studijos, patvirtinančios sinchronizavimo per Lenkiją privalumus, lyginant su kitais scenarijais. Tačiau tolimesnė projekto eiga pateko į aklavietę dėl Estijos ir Latvijos spaudimo laikytis dviejų AC linijų per Lenkiją varianto, o svarstymai apie sinchronizavimą per Šiaurės šalis tik padidino tarpusavio nepasitikėjimą ir atidėjo politinį sutarimą.

Esminis lūžis, leidęs pasiekti politinį susitarimą dėl sinchronizacijos techninio įgyvendinimo būdo, įvyko tik 2017 m. rudenį. Tuo laikotarpiu gimė trijų techninių parametru sinchronizacijos projektas: esama *LitPol Link* jungtis; jūrinė jungtis tarp Lietuvos ir Lenkijos, kuri pastiprina sinchronizaciją; papildomi sinchroniniai kompensatoriai (techninės priemonės, kompensuojančios

antrosios *LitPol Link* sausumoje nebuvimą). Tai leido pasiekti tinkamą sąveiką tarp svarbiausių šio politinio mechanizmo elementų:

1. Lenkija parėmė principinį sinchronizavimo per jos tinklus būdą;
2. Europos Komisija paragino kuo greičiau užbaigti susitarimą tarp Baltijos šalių (čia ypač svarbus buvo finansavimo aspektas)
3. Estija sutiko atsitraukti nuo scenarijaus sinchronizuotis per Šiaurės šalis.
4. Latvija ir Estija sutiko svarstyti įvairius galimus sinchronizavimo per Lenkiją variantus (ne vien tik *LitPol Link 2* scenarijų).

2019 m. gegužę numatytas Sujungimo sutarties su ENTSO-E pasirašymas. Tai žymi galutinį sinchronizacijos projekto perėjimą iš politinio į techninį (įgyvendinimo) etapą. Tačiau politinių ir techninės prigimties rizikų išlieka. Sinchronizacijos projekto įgyvendinimą gali stabdyti ar pabranginti Kaliningrado srities, taip pat kažkada vėliau numatyti Baltijos šalių izoliuoto režimo bandymai; vidaus politinės kliūtys ar specifinių interesų protegavimas Baltijos šalyse ir/ar Lenkijoje; mažėjantys generavimo pajėgumai Baltijos šalyse; šio klausimo eiga ES ir Rusijos santykiuose, jei jose bus keliami politiniai ar elektros energijos prekybos klausimai.

ĮVADAS

Studijos tikslas

Baltijos šalių elektros tinklų sinchronizacija su kontinentinės Europos tinklais yra ilgiausiai trunkantis projektas siekiant energetinės integracijos su ES. Jis trunka ilgiau nei Baltijos šalių pasirengimas narystei ES ar NATO – be maž trisdešimt metų, jei bus baigtas iki 2025 m., kaip šiuo metu numatyta. Tuo šis energetinis projektas yra unikalus ir vertas analizės. Sinchronizacijos procesas yra išskirtinis visos ES mastu tiek dėl savo trukmės, tiek dėl proceso dalyvių skaičiaus ir sudėtingos kompromisų paieškos būdų. Sinchronizacijos politinio proceso įvertinimas yra svarbus Lietuvos ir ES sprendimų priėmėjams, mokslininkams ir analitikams, nes per tokį ilgą laikotarpį tampa sunku atsekti veiksnius, kurie skatino ar stabdė šį procesą.

Energetinių tyrimų instituto parengta studija siekiama įvertinti visą politinį procesą, atvedusį prie susitarimo dėl sinchronizacijos, ir nustatyti pagrindinius veiksnius, lėmusius šį politinį sprendimą.

Įvairios aplinkybės, veiksniai ir priežastys, vedusios sinchronizacijos projektą į aklavietę ar davusios postūmį jai įgyvendinti, yra daugialypės ir tarpusavyje susipynusios. Todėl šios studijos tikslas – atsekti nuoseklią priežastinių įvykių grandinę, kuri leistų suprasti sinchronizacijos projekto įgyvendinimo dinamiką ir numatyti galimas rizikas tolimesniuose įgyvendinimo etapuose.

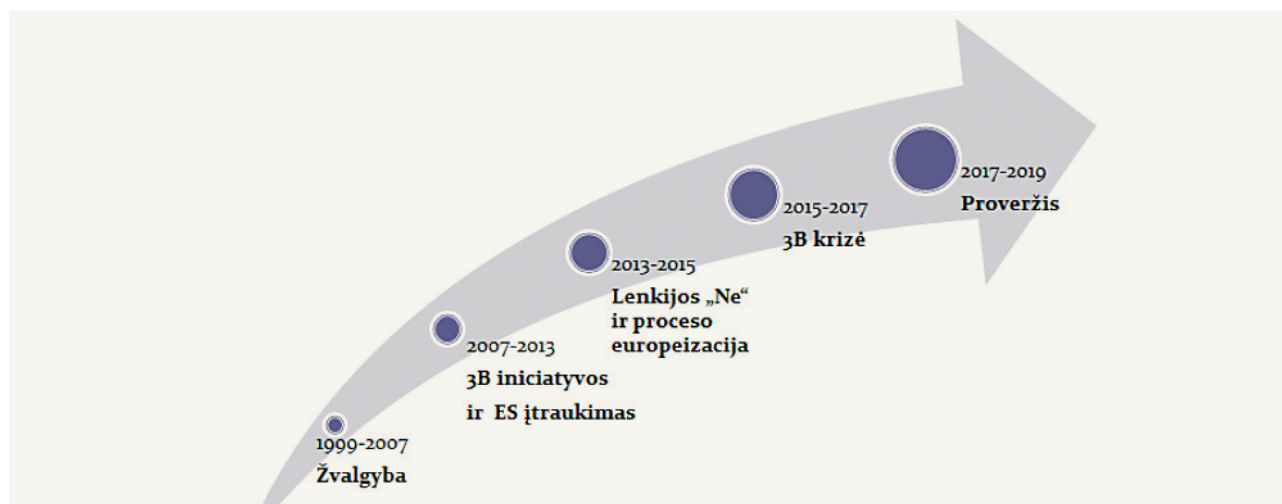
Studija apima tyrimo laikotarpį nuo 1996 iki 2019 m., kai buvo pasirašyta tinklų sujungimo su ENTSO-E sutartis. Visas tyrimo laikotarpis padalytas į penkis pagrindinius etapus. Studijoje siekiama identifikuoti lūžinius momentus, pagrindinius veiksnius bei kliūtis sinchronizacijos projekto įgyvendinimo procese.

Atliekant studiją remtasi proceso sekimo (angl. *process tracing*) metodu. Siekiant išsiaiškinti svarbiausius motyvus, interesus, sprendimus, buvo atlikti giluminiai interviu su tiesioginiais šio proceso dalyviais, politikais ir ekspertais, surinkta ir įvertinta daugybė oficialių dokumentų.

Sinchronizacijos poreikis

Lietuva, Latvija ir Estija yra vienintelės ES narės, kurių elektros sistemos tebedirba sinchroniniu režimu su Rusijos *de facto* valdoma IPS/UPS (*Integrated Power System/Unified Power System*) sistema, kuri apima Rusijos, Baltarusijos ir Baltijos šalių elektros tinklus. Pagal BRELL (Baltarusijos, Rusijos, Estijos, Latvijos ir Lietuvos) šalių susitarimą einamąjį IPS/UPS sistemos (taigi, ir Baltijos šalių elektros tinklų) valdymą ir dažnio reguliavimą užtikrina centralizuotas kontrolės centras Maskvoje, o Baltijos šalių perdavimo tinklų operatoriai turi nacionalinių elektros tinklų plėtrą derinti su kitomis BRELL susitarimo šalimis.¹ Baltijos šalys, kaip ES narės, turi savo energetikos tikslus ir uždavinius sieti su ES bendros energetinės politikos strateginiais tikslais, tarp kurių yra ir siekis sukurti visiškai integruotą elektros sistemos rinką ekonominiu ir technologiniu (jungčių) lygiu. Todėl atsijungimas nuo IPS/UPS sistemos ir sinchronizacija su kontinentinės Europos elektros tinklais yra būtinas siekiant užtikrinti Baltijos šalių elektros tinklų saugumą ir visapusišką integraciją su ES elektros energijos rinkomis.

¹ Žr. Kadisa, S. et. al., „Challenges for the Baltic Power System connecting synchronously to European Continental Network“, *Electric Power Systems Research*, No. 140, 2016, pp. 54-64; A. Molis, J. Juozaitis, „Baltic Plug into European Electricity Network: Perspectives of Success“, *Humanities and Social Sciences: Latvia*, Volume 25(1), 2017. pp. 20-44.

1 schema: Sinchronizacijos politinio proceso svarbiausi etapai

Metodika: proceso sekimo metodas

Kokios svarbiausios priežastys lėmė Baltijos šalių politinį sprendimą pradėti sinchronizaciją su kontinentinės Europos elektros sistema ir kaip iki to sprendimo buvo prieita?

Siekiant atsakyti į šiuos klausimus studijoje taikomas proceso sekimo (angl. *process-tracing*) metodas. Tai nuoseklus priežastinių mechanizmų identifikavimas, ypač tinkamas atliekant išsamią vieno atvejo analizę.

Socialiniuose moksluose vis labiau remiamasi proceso sekimo metodu, nors vis dar vyksta intensyvos akademinės diskusijos dėl metodo taikymo variantų ir subtilybių (Beach, Pedersen 2019; Collier 2011; Bennett, Checkel 2014). Nors dėl epistemologinio aiškumo trūkumo proceso sekimo metodas nėra detalai kodifikuotas, taip yra paliekama laisvė tyrėjams pasirinkti konkrečiam atvejui tinkamiausią metodo tipą (Beach, Pedersen 2019).

Esminis proceso sekimo siekis – užčiuopti giluminį mechanizmą, kuris leido pirminę priežastį, sąlygą ar paskatą (X) paversti rezultatu (Y). Paprastai sudėtinguose procesuose nėra aiškios ir linijinės krypties, kuri tiesiog leistų pasakyti, jog X nulėmė Y. Atitinkamai šiuo atveju paaiškinimas, kad politinį susitarimą tarp Baltijos šalių ir Lenkijos vykdyti sinchronizacijos projektą per Lenkiją (t. y. rezultatą Y) lėmė tiesiog saugumo siekis ir „politinė valia“ atsijungti nuo BRELL sistemos (X), būtų primityvus ir mažai prasmingas. Atliekant proceso sekimą, norima atverti „juodąją dėžę“ (angl. *black-box*) tarp X ir Y.

Šiame tyrime nebus dedukciškai tikrinama teorija (angl. *theory-testing*) ar siekiama ją kurti (angl. *theory-building*). Sinchronizacija gali būti laikoma išskirtiniu, istoriniu pasiekimu ar rezultatu, todėl jo analizei bus pasirenkamas trečiasis – pasekmę aiškinantis (angl. *explaining-outcome*) – proceso sekimo metodo variantas (Beach, Pedersen 2017:21). Remiantis D. Beach ir R. Brun Pedersen, toks pasekmę aiškinančio proceso sekimo varianto mechanizmas negali būti iliustruotas įprasta formule $X \rightarrow \text{priežastinis mechanizmas} \rightarrow Y$, nes tiriamas atvejis yra ypatingas (dažnai deviantinis). Dėl šios priežasties gautos išvados negalės būti apibendrinamos kitiems

atvejams (nebent kontekstas būtų itin panašus). Vis dėlto kai kurios pamokos apie potencialias priežastinio mechanizmo grandis gali būti svarbios kitoms valstybėms, svarstančioms apie elektros tinklų sinchronizacijos su kita sistema galimybę.

Kitaip nei dedukcinė strategija, kuri atsispiria nuo teorijos, darbe loginė priežastinių įvykių grandinė kuriama indukciškai: Baltijos šalių sprendimo pradėti sinchronizaciją su ENTSO-E paaiškinimo mechanizmo schema bus konstruojama remiantis jau turimais ir prieinamais empiriniais duomenimis, kuriuos paremia atlikti giluminiai interviu su Lietuvos ir užsienio ekspertais, tiesiogiai dalyvavusiais sprendimų dėl sinchronizacijos procesuose.

Tyrimas remiasi J. Ricks ir Amy H. Liu išskirtais proceso sekimo metodo žingsniais (Ricks, Liu 2018:14), juos modifikuojant atsižvelgiant į tiriamą sinchronizacijos proceso atvejį:

1. Identifikuojamos pradinės hipotezės, atitinkančios svarbiausius sinchronizacijos proceso etapus ir veikėjų įtaką.
2. Atkurama chronologinė svarbiausių įvykių seka (konstruojama laiko juosta). Laiko juosta leidžia peržiūrėti reikšmingus įvykius, kurie galimai galėjo paveikti galutinį rezultatą, ir įvertinti išsikeltas hipotezes.
3. Konstruojama priežastinio ryšio schema, suteiksianti darbui struktūrą. Tai leidžia sutelkti dėmesį į „juodąją dėžę“, t. y. bus analizuojamas priežastinis mechanizmas, kurio metu siekis (X) lėmė konkretų rezultatą (Y).
4. Ieškoma patvirtinimų (įrodymų), patvirtinančių ar atmetančių išsikeltas hipotezes. Šiuos patvirtinimus suteikia formalių dokumentų (kai kurių dokumentų projektų) analizė ir proceso dalyvių suteikta informacija giluminių interviu metu.

Svarbu pažymėti, kad visi mechanizme išskirti elementai (priežastys) **tik bendroje sąveikoje** gali paaiškinti konkretų rezultatą, kaip ir kodėl buvo pasiektas rezultatas. Kitaip tariant, nė vienas iš išskirtų elementų/sąlygų atskirai nėra pakankamas, kad paaiškintų susitarimo dėl sinchronizacijos rezultatą ir laiką, skirtą jam pasiekti.

1 pav. Priežastinio ryšio schema

SINCHRONIZACIJOS POLITINIS PROCESAS IR MECHANIZMAS

I etapas. Žvalgyba

1999–2007 m.

Etapą nuo 1999 iki 2007 m. galima laikyti pirminių idėjų, bandymų ir svarstymų laikotarpiu. Anot buvusio Estijos ekonominių reikalų ir komunikacijos ministerijos generalinio sekretoriaus pavaduotojo energetikai Einaro Kiselio, pati sinchronizacijos idėja Baltijos šalyse buvo aptariama politiniuose sluoksniuose jau 1990-aisiais. Tai skatino atkurta politinė nepriklausomybė ir keliamos abejonės, ar Rusijos elektros sistemų operatoriai galės užtikrinti sistemų saugumą, jei kiltų politinių ar ekonominių nesutarimų su Rusija. Be to, buvo keliami klausimai dėl Rusijos ir Baltarusijos energijos gamintojų konkurencijos Baltijos šalių energetinėje rinkoje.²

Sinchronizacijos, kaip būsimo tikslo, užuomazgų galima aptikti jau pirmojoje nacionalinėje Lietuvos energetikos strategijoje (1994 m.), kurios vienas iš tikslų apėmė regioninio bendradarbiavimo skatinimą užmezgant ir plėtojant „ryšius su kaimyninėmis šalimis kuro ir energijos tiekimo patikimumui didinti“.³ Vėlesnėje energetikos strategijoje (1999 m.) minėtasis strateginis tikslas jau buvo aiškiai deklaruojamas kaip „šalies integracija į Europos Sąjungos energetikos sistemas“.⁴

Viena pirmųjų regioninių iniciatyvų, kai imta tirti Baltijos šalių įsijungimo į kontinentinės Europos tinklų sistemą galimybes, buvo 1996–1998 m. vykdoma Baltijos žiedo studija (angl. *The Baltic Ring Study*). Studija, prie kurios rengimo prisidėjo 18 energetikos įmonių iš 11 Baltijos jūros šalių, buvo skirta įvertinti bendros elektros rinkos sukūrimo perspektyvas.⁵ Nepaisydami identifikuotų kliūčių ir reikalingų investicijų tokiam projektui įgyvendinti, studijos autoriai neatmetė Baltijos šalių elektros sistemų integracijos į bendrą europinę rinką galimybes. Šios studijos rezultatuose buvo nurodoma, kad Lietuvai tinkamiausias būdas integruotis į Vakarų valstybių sistemą būtų per nuolatinės srovės intarpą, kuris leistų turėti tiesioginį ryšį su bendra kontinentinės Europos sistema, tačiau neatsijungiant nuo Rytų kaimynų ir išsau-

gant galimybę pirkti elektrą iš jų.⁶ Dėl to jau 1998 m. gegužės mėnesį šią studiją atlikusios Baltijos jūros valstybių energetikos įmonės (tarp kurių „Eesti Energia“, „Latvenergo“ ir „Lietuvos energija“) pasirašė memorandumą, kuriuo šalys patvirtino savo siekį sutelkti bendras pastangas Baltijos nacionalinių energetinių sistemų integravimui siekiant gauti maksimalią bendrą naudą.⁷ Svarbu pažymėti, jog tokios integracijos pagrindinis motyvas buvo prekybinės naudos galimybė, bet ne tikroji sinchronizacija, kuri remtųsi saugumo principais.

Regioninis palaikymas skatino Baltijos šalis žengti pirmuosius reikšmingus žingsnius sinchronizacijos link. Jau **1999 m. spalio 13 d.** visų trijų Baltijos šalių energetikos įmonių vadovai kreipėsi laišku į UCTE (angl. *Union for the Coordination of the Transmission of Electricity*) prezidentą, išreikšdami bendrą tikslą sinchroniškai ar nesinchroniškai sujungti *IPS Baltic* elektros sistemą su CENTREL. Visgi UCTE atsakymas buvo aiškus: visų pirma, tokia jungtis reikalautų Baltijos sistemų atjungimo nuo BRELL žiedo, o tai neigiamai paveiktų Rusijos ir Baltarusijos elektros sistemų veikimą, todėl iškilų elektros tiekimo Kaliningradui klausimas; antra, buvo abejojama, ar prisijungimas prie UCTE sistemos užtikrintų Baltijos šalių saugumo poreikius. Kita vertus, buvo užsimenama, jog Baltijos šalių prisijungimas įmanomas pasirenkant nesinchroninę jungtį tarp *IPS Baltic* ir CENTREL, tačiau tai reikalautų didelių investicijų ne tik iš Baltijos valstybių, bet ir iš Lenkijos pusės.⁸ Nors UCTE neatmetė principinio Baltijos valstybių siekio sinchronizuotis su kontinentinės Europos tinklais, visgi identifikavo pagrindines kliūtis, kurios stabdė tolesnę sinchronizacijos projekto įgyvendinimą iki pat šių dienų.

Politinio ryžto ir paramos sinchronizacijos projektui nuosmukį galima pastebėti nuo maždaug 2000 m. Visų pirma, Lietuva, Latvija ir Estija nežinojo, kaip galėtų išsklaidyti UCTE abejones dėl Baltijos šalių integracijos į kontinentinės Europos elektros sistemą. Šios kliūtys leido šalims suprasti, jog sinchronizacija įmanoma tik ilgalaikėje perspektyvoje. 2000 m. pabaigoje pasikeitusi Lietuvos politinė valdžia labiau orientavosi į trumpalaikius tikslus, visų pirma,

² Interviu su Einari Kisel.

³ LR Vyriausybė, Nacionalinės energetikos strategijos pagrindinės kryptys, Vilnius, 1994. <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.12760>>

⁴ LR Seimas, Nacionalinė energetikos strategija. Vilnius, 1999. <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.88074>>

⁵ <https://ieeexplore.ieee.org/stamp/stamp.jsp?tp=&number=826437>

⁶ Nacionalinė energetikos strategija, 2002. <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.188456>>

⁷ „The future development of the Baltic Power Systems“, 1999 m. spalio 13 d.

⁸ „The future development of the Baltic Power Systems“, Laiškas UCTE prezidentui J.A. Lima, 1999 m. spalio 13 d.

susijusius su Lietuvos pasirengimu ir įstojimu į ES. Tai galima pastebėti jau 2002 m. nacionalinėje energetikos strategijoje, kuri buvo rengiama 2001–2002 m. vykstant deryboms dėl Lietuvos narystės ES.⁹ Derybos su ES lėmė būtinybę patikslinti 1999 m. nustatytas energetikos plėtros kryptis, atsižvelgti į naujus aplinkosauginius reikalavimus, taip pat reikalavimus priimti galutinį sprendimą dėl Ignalinos AE eksploataavimo nutraukimo sąlygų ir terminų. Strategijoje minimas tikslas „per artimiausius 10 metų integruoti Lietuvos energetikos sistemas į Europos Sąjungos energetikos sistemas“, tačiau kitos strateginės nuostatos (pvz., sustabdyti IAE antrojo bloko veikimą iki 2009 m., sukaupti 90 dienų naftos produktų atsargas, laiku įgyvendinti visas ES gamtosaugines direktyvas) buvo vertinamos kaip daug svarbesnės.¹⁰ 2002 m. strategijoje taip pat akcentuojama, kad nors trūks ta integracijos į Vakarų Europos elektros energijos rinkas, pagrindinis tikslas turėtų būti nesinchroninė jungtis su Lenkija per nuolatinės srovės intarpą. Kitaip tariant, šiuo laikotarpiu buvo galvojama apie prekybos elektros energija privalumus, bet ne elektros sistemos funkcionavimo patikimumą ir saugumą.

Lietuvoje iškart po įstojimo į ES elektros sektoriuje aktualesni klausimai buvo pasirengimas galutiniam Ignalinos AE uždarymui, skirstomųjų tinklų ir energetikos įmonių reorganizavimas, „Leo LT“ steigimas ir potencialiai naujos Visagino AE statyba. Visa tai nustūmė į šalį sinchronizacijos tikslą.

Galima apibendrinti, kad Lietuvoje tuo laikotarpiu (2002–2007 m.) elektros energijos sektoriuje aktualesnis klausimas buvo pirmojo Ignalinos atominio bloko uždarymas (2004 m.) ir pasirengimas galutiniam Ignalinos AE uždarymui (iki 2009 m.), skirstomųjų tinklų ir energetikos įmonių reorganizavimas, privačių investuotojų pritraukimas į elektros sektorių („Leo LT“ steigimas) ir potencialiai naujos Visagino AE statyba. Visi šie klausimai nustūmė į šalį sinchronizacijos tikslą energetinėje darbotvarkėje.

Iškeliant kitus prioritetus į politinę dienotvarkę, liko vis mažiau aktyvių sinchronizacijos idėjos rėmėjų. Būtina pabrėžti, kad pirmasis „svarstymų“ laikotarpis labiausiai rėmėsi politine iniciatyva atsiriboti nuo BRELL sistemos ir energetiškai tapti Europos dalimi. Iš techninio sektoriaus atstovų pusės nebuvo jokių reikšmingų

„Lietuvai yra priimtinausias būdas sujungti šalies elektros energetikos sistemą su Vakarų valstybių sistema – per nuolatinės srovės intarpą. Tai leistų turėti tiesioginį ryšį su bendra Vakarų Europos sistema, neatsijungiant nuo Rytų kaimynų ir neprarandant galimybių sistemingai pirkti paslaugas iš Rytų.“

Nacionalinė energetikos strategija, 2002

argumentų, kurie skatintų skubinti sinchronizacijos procesą. Todėl, sumažėjus politiniam spaudimui, praktinių žingsnių ieškant sprendimų dėl sinchronizacijos taip pat bemaž nebuvo. Prisidėjo ir argumentai dėl objektyvių išorinių kliūčių: prisijungimas prie UCTE tinklų

nebuvo lengvas nė vienai valstybei dėl techninių, operacinių, finansinių ir kitų iššūkių (pavyzdžiui, Lenkija prie UCTE prisijungė tik 1995 m.).¹¹

Europiniu lygiu toliau buvo svarstomi kiti elektros tinklų sujungimo variantai Europos kontinente. Vienas iš sumanymų – sujungti kartu IPS/UPS ir UCTE sistemas. 2005–2007 m. transeuropinių energetikos tinklų programa (TEN-E) finansavo pirmąją galimybių studiją, bandžiusią įvertinti ne Baltijos šalių atskirai, bet visas IPS/UPS sistemos sinchronizacijos su UCTE galimybes.¹² Nors atliekant studiją nebuvo išvengta iššūkių (didelė informacijos apimtis, kai kuri informacija buvo konfidenciali, ribota ir pan.), studijos autorių teigimu, sujungimas yra įmanomas, tačiau dėl didelio investicijų poreikio, teisinių ir reguliacinių aplinkų suderinamumo būtinos papildomos dinaminų procesų analizės. Vis dėlto 2008 m. kilęs karinis konfliktas tarp Rusijos ir Gruzijos kurį laiką atšaldė ES santykius su Rusija ir idėjos sujungti šias dvi elektros sistemas buvo atsisakyta.¹³

1999–2007 m. laikotarpis žymi pradinį etapą svarstant idėją siekti visapusiškos integracijos su ES energetinėmis rinkomis. Tačiau šiuo laikotarpiu vyrauja didelis skepticizmas dėl techninių sinchronizacijos įgyvendinimo sąlygų tiek iš ES pusės, tiek iš Lietuvos (ir kitų Baltijos šalių) techninio lygmens ekspertų. Lietuvos pasirengimas narystei ES, pasirengimas uždaryti Ignalinos AE ir kiti neatidėliotini energetikos sektoriaus pertvarkymo prioritetai nustūmė elektros tinklų sinchronizavimo su kontinentine Europa svarstymus į antrą planą. Šiuo laikotarpiu esminis uždavinys buvo pasirengti sujungti Baltijos šalis su ES rinkomis per nesinchronines jungtis – sukurti galimybę elektros energijos prekybai.

⁹ Nacionalinė energetikos strategija, 2002.

¹⁰ Nacionalinė energetikos strategija, 2002.

¹¹ UCTE, The 50 Year Success Story – Evolution of a European Interconnected Grid, 2009. https://www.entsoe.eu/fileadmin/user_upload/_library/publications/ce/110422_UCPTE-UCTE_The50yearSuccessStory.pdf

¹² Feasibility Study: Synchronous Interconnection of the Power Systems of IPS/UPS with UCTE, 2007 m. gegužės 4 d.

¹³ Interviu su Jean-Arnold Vinois

II etapas

Baltijos šalių politinės iniciatyvos ir įtraukimas į ES darbotvarkę

2007–2013 m.

Nuo maždaug 2007 m. elektros tinklų sinchronizavimui Lietuvos politikai vėl ėmė skirti didesnę dėmesį. Energetikos eksperto Romo Švedo teigimu, sinchronizacijos idėjos atgimimui Lietuvoje didžiausią postūmį davė politinės valdžios pasikeitimas.¹⁴ Seimo rinkimus 2008 m. laimėję konservatoriai didelį dėmesį skyrė energetinio saugumo klausimams. Č. Stankevičius, A. Sekmokas, A. Nargėlas itin skatino sinchronizacijos projekto atgaivinimą ir perkėlimą ne tik į politinę, bet ir į saugumo darbotvarkę, kas vėliau atitinkamai atsispindėjo ir šalies energetinės politikos kryptyje.

Būtina pripažinti, kad dar prieš 2008 m. rinkimus regioniniu lygiu vyko politinių pozicijų derinimas ir komunikavimas, kad Baltijos šalių tikslas išlika sinchronizavimas su KET. 2007 m. birželį Estijos, Latvijos ir Lietuvos šalių premjerai pasirašė Komunikatą patvirtindami, kad Baltijos valstybių elektros perdavimo sistemų sinchronizacija su UCTE yra šių šalių „strateginis tikslas“¹⁵.

Anot energetikos ministro Žygimanto Vaičiūno, tai buvo pirmasis rašytinis dokumentas, kuriame buvo aiškiai deklaruota Baltijos šalių politinė valia sinchronizacijai.¹⁶

Trijų Baltijos šalių ministrai pirmininkai patvirtina strateginį tikslą Estijai, Latvijai ir Lietuvai tapti UCTE sinchroninės zonos dalimi kaip įmanoma greičiau
<...>

Trijų Baltijos valstybių Ministrų Pirmininkų – A. Ansip, A. Kalvitis, G. Kirkilo – komunikatas, 2007 m. birželio 11 d.

Vis dėlto galimybės įgyvendinti šį tikslą buvo gan ribotos: nebuvo atlikta patikimų techninių studijų apie tai, koks sinchronizacijos scenarijus Baltijos šalims galėtų būti optimalus ir kiek visa tai gali kainuoti. Todėl pasirašant Komunikatą taip pat buvo nuspręsta, kad Lietuvos, Latvijos ir Estijos perdavimo sistemų operatoriai iki 2007 m. pabaigos turės parengti išsamią šio projekto galimybių studiją, kurioje būtų numatyti preliminarūs kaštai ir sinchronizacijos įgyvendinimo planas.¹⁷ Praėjus trims mėnesiams nuo Komunikato pasirašymo, Baltijos šalių perdavimo sistemos operatoriai susitikime su UCTE atstovais aiškiai identifikavo esminius iššūkius

ir probleminius klausimus įgyvendinant tiek jiems paskirtą užduotį, tiek pačią sinchronizaciją: jungties tarp Lenkijos ir Lietuvos statybos, papildomų jungčių Lenkijoje stiprinimas bei sudėtingos galimybių studijos rengimas ir finansavimas. Buvusio Europos Energetinės Sąjungos patarėjo Jeano-Arnoldo Vinois nuomone, šiuo laikotarpiu prie visų šių kliūčių prisidėjo ir tai, kad trūko bendradarbiavimo tarp trijų Baltijos šalių techniniu lygiu (kitai nei politinis bendradarbiavimas aukščiausiu lygiu) bei tikėjimo projekto įgyvendinamumu.¹⁸ Kaip buvo nurodyta vėliau, 2012 m. Vyriausybės nutarime dėl *Lietuvos Respublikos elektros energetikos sistemos sujungimo su kontinentinės Europos elektros tinklais darbui sinchroniniu režimu projekto koncepcijos ir projekto įgyvendinimo strateginių krypčių* dėl to, kad „nepavyko pasiekti susitarimo su regioniniais partneriais dėl bendros galimybių studijos parengimo, 2007–2009 m. realių Projekto plėtros rezultatų nebuvo pasiekta“.¹⁹

Besikeičiant geopolitiniam kontekstui, energetinio saugumo užtikrinimo klausimas ES tapo vis aktualesnis, o tai savo ruožtu lėmė Europos Komisijos ištraukimą, vėliau tapusį vienu svarbiausių veiksmų sinchronizacijos projekto įgyvendinimo procese. Kaip prisimena Ž. Vaičiūnas, 2008 m. lapkričio pabaigoje tuometinis Europos Komisijos prezidentas José Manuelis Barroso pasikvietė visas Baltijos jūros regiono šalis, t. y. Lietuvą, Latviją, Estiją, Lenkiją, Suomiją, Švediją, Daniją, Vokietiją ir Norvegiją (stebėtojos teisėmis) vakarienes, kurios metu buvo

suteiktas palaiminimas Baltijos Energetikos rinkų sujungimo plano, dar kitaip vadinamo BEMIP (angl. *Baltic Energy Market Interconnection Plan*), gimimui.²⁰

Europos Komisija buvo nusiteikusi ryžtingai įgyvendinti esminius pokyčius liberalizuojant ES energetikos rinkas – tam jau 2007 m. buvo parengtas vadinamasis Trečiasis energetikos paketas, kuriuo siekta paskatinti energetikos įmonių atskyrimą pagal vykdomas funkcijas ir sukurti palankesnes sąlygas vidinei ES energetikos veikėjų konkurencijai.

¹⁴ Interviu su Romu Švedu.

¹⁵ Trijų Baltijos valstybių Ministrų Pirmininkų – A. Ansip, A. Kalvitis, G. Kirkilo – komunikatas, 2007 m. birželio 11 d.

¹⁶ Interviu su Žygimantu Vaičiūnu.

¹⁷ Trijų Baltijos valstybių Ministrų Pirmininkų – A. Ansip, A. Kalvitis, G. Kirkilo – komunikatas, 2007.

¹⁸ Interviu su Jean-Arnold Vinois

¹⁹ Vyriausybės nutarimas dėl Lietuvos Respublikos elektros energetikos sistemos sujungimo su kontinentinės Europos elektros tinklais darbui sinchroniniu režimu projekto koncepcijos ir projekto įgyvendinimo strateginių krypčių patvirtinimo, 2012 m. balandžio 25 d. Nr. 449, <https://e-seimas.lrs.lt/rs/legalact/TAD/TAIS.423344>

²⁰ Interviu su Žygimantu Vaičiūnu

BEMIP tapo platforma, sudariusia sąlygas atsižvelgti į visų suinteresuotų valstybių nuomonių spektrą bei padėti rasti kompromisus dėl energetinių klausimų. Visos šalys ėmėsi kurti veiksmų planą, apėmusį teisinius sprendimus, susijusius su ES trečiojo energetinio paketo (priimto 2009 m.) įgyvendinimu ir būtinybe nutiesti jungtis bei sustiprinti trijų Baltijos šalių tinklus, kad techniškai būtų įmanoma integruotis (prekybos prasme) su kitomis šalimis. Bendrų sprendimų paieškas skatino 2009 m. numatytas Ignalinos AE uždarymas, atšalę santykiai tarp ES ir Rusijos dėl dujų krizės 2009 m. pradžioje, taip pat gautos ES pradinės finansinės lėšos infrastruktūriniais projektams, mažinantiesiems Baltijos šalių energetinę izoliaciją, finansuoti (ir studijoms rengti).²¹ Europos Komisijos ir BEMIP šalių noras kuo greičiau integruoti „energetines salas“ į ES rinką leido parengti bendrą šalių Supratimo memorandumą (MoU) bei veiksmų planą per mažiau nei vienus metus.²² Pasak Europos Energetinės Sąjungos patarėjo J. A. Vinois, lemiamą vaidmenį dėl naujų jungčių vaidino europinė parama, siekusi sujungti visas ES valstybes nares į bendrą vidaus elektros rinką efektyviam solidarumui užtikrinti.²³

Vis dėlto tuo laikotarpiu Lietuvos ir BEMIP sampratos dėl sinchronizacijos išsiskyrė: „Europos Komisija suvokė integraciją tik siaurąja, prekybos rinkų integracijos prasme, t. y. konkretūs jungčių su Europa projektai, o Lietuva suprato visapusišką integraciją (angl. *full-fledged integration*), kuri apėmė ne tik rinkų integraciją (jungčių užtikrinimą), bet ir sinchronizaciją, t. y. išėjimą iš IPS/UPS sistemos ir prisijungimą prie kontinentinės Europos tinklų. 2010–2011 m. buvo nemažai diskusijų su Europos Komisija siekiant įrodyti, kad sinchronizacija yra viso integracijos paketo dalis“, – teigė energetikos ministras Ž. Vaičiūnas.²⁴ Tuo metu Lietuvai nepavyko gauti faktinio Europos Komisijos pritarimo dėl visapusiškos integracijos vizijos. Vis dėlto, kaip pasakojo Ž. Vaičiūnas, „2010 m. pab.–2011 m. pr. pasirašius galutinius investavimo sprendimus (angl. *final investment decisions*, arba FID) dėl *LitPol Link* ir *NordBalt* jungčių (kurie vėliau tapo įgyvendinimo darbais), buvo suprasta, kad įgyvendinti šiuos projektus neužteks“.²⁵ Lietuvoje *LitPol Link* jungtis jau tuomet buvo laikoma kaip pirmas žingsnis į sinchronizaciją, nes vėliau planuota šią asinchroninę jungtį paversti sinchronine.

Kryptingos pastangos įtikinti Europos Komisiją dėl visapusiškos integracijos svarbos, pabrėžiant galinčias kilti grėsmes energetiniam saugumui, nenuėjo veltui ir leido Lietuvai pasiekti esminį laimėjimą: sugebėta įtikinti Europos Vadovų Tarybą (EVT) dėl būtinybės integruoti Baltijos šalis į kontinentinės Europos tinklus. Jau 2011 m. EVT teikiamose išvadose šis Lietuvos tikslas buvo išreikštas nuostata, kad „iki 2015 m. Europos Sąjungoje neturi likti energetinių salų“.²⁶ Pasak tuometinio premjero Andriaus Kubiliaus, šiose išvadose buvo iš esmės atsižvelgta į visus svarbiausius Lietuvos interesus, susijusius su ES vidaus energetikos rinka: buvo numatyta konkreti data (2015 m.), iki kada turi būti panaikinta ES valstybių narių energetinė izoliacija, taip pat buvo nuostata dėl viešojo finansavimo galimybės tiems energetinio saugumo požiūriu svarbiems projektams, kurie negalės būti įgyvendinami vien tik rinkos priemonėmis, bei nuostata dėl trečiojo ES energetikos paketo įgyvendinimo svarbos.²⁷ Baltijos šalių integracijos į kontinentinės Europos rinkas galimybėms detalizuoti buvo skirta ir konkreti finansinė parama: Europos Komisija 2011 m. rugsėjo 7 d. Baltijos valstybių elektros perdavimo sistemų operatoriams skyrė iki 950 tūkst. eurų paramos Baltijos valstybių integracijos į ES vidaus elektros rinką ir galimų jungčių įrengimo galimybių studijai iš dalies finansuoti.

Nepaisant šių reikšmingų pasiekimų europėizuoiant Lietuvos energetinius interesus, keli svarbūs iššūkiai išliko priešakyje: bandymai įtikinti Lenkiją dėl antrosios jungties, derybos su Rusija ir Baltarusija ir nesibaigiančios diskusijos dėl techninių aspektų.

Nors sinergija tarp Europos Komisijos ir Baltijos šalių tikslų energetinėje srityje augo, Lietuvoje laikytasi nuomonės, kad raktas į sinchronizacijos projekto sėkmę – Lenkijos įtikinimas dėl antrosios *LitPol Link* jungties. Antroji jungtis buvo laikoma būtina sąlyga, nes, jei dėl kokių nors priežasčių atsisjungtų pirmoji *LitPol Link*, be papildomos jungties nebūtų galimybės iš Lenkijos gauti techninio sistemos palaikymo ir Baltijos šalims tektų dirbti tik izoliuotu režimu (o tai – labai nepatikimas ir brangus scenarijus). Visgi pasiekti susitarimą su Lenkija buvo bene vienas didžiausių ir sudėtingiausių iššūkių. Kaip prisimena Ž. Vaičiūnas, 2011–2012 m.

²¹ Interviu su Jean-Arnold Vinois

²² European Commission, Baltic Energy Market Interconnection Plan (BEMIP), 2018. <https://ec.europa.eu/energy/en/topics/infrastructure/high-level-groups/baltic-energy-market-interconnection-plan>

²³ Interviu su Jean-Arnold Vinois

²⁴ Interviu su Žygimantu Vaičiūnu

²⁵ Interviu su Žygimantu Vaičiūnu

²⁶ European Commission, Energy Roadmap 2050, COM(2011) 885 final, 2011. <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2011:0885:FIN:EN:PDF>

²⁷ LR Vyriausybės spaudos tarnyba, A.Kubilius: Europos Vadovų Taryba patvirtins svarbias Lietuvai ES energetikos strategijos nuostatas, 2011 vasario 3 d. <https://lr.lt/lt/naujienos/a-kubilius-europos-vadovu-taryba-patvirtins-svarbias-lietuvai-es-energetikos-strategijos-br-nuostatas>

Lietuvos požiūris buvo „pirmiausia padarykite antrąją jungtį, o po to sinchronizacija įvyks savaime“.²⁸ Tokios strategijos pasirinkimą lėmė vyravęs technologinis vertinimas, kad sinchronizacijai yra būtinos dvi kintamosios srovės linijos, kad, jeigu kas nors nutiktų vienai linijai, veiktų kita. Todėl Lietuvoje dominavo ir politinis įsitikinimas, kad sinchronizacija yra įmanoma tik tuo atveju, jeigu bus pastatyta antroji *LitPol Link* jungtis. Tokia sąlyga, kaip būtinas žingsnis siekiant sinchronizacijos su kontinentine Europa, buvo įtraukta ir į 2012 m. Lietuvos Vyriausybės priimtą sinchronizacijos koncepciją ir veiksmų planą.²⁹

Kaip teigė buvęs Lietuvos energetikos ministras J. Neverovičius, žvelgiant iš Lenkijos pozicijų buvo jaučiamas Lietuvos politikų spaudimas ir nekantravimas žengti antrą žingsnį ir pradėti kalbėti apie sinchronizaciją, dar neprasidėjus darbams ant žemės su pirmuoju *LitPol Link*.³⁰ Dvišalėse derybose su Lenkija ši Lietuvos taktika davė priešingą rezultatą. Iš pradžių Lenkijos pozicija buvo atsargi ir nuosaiki teigiant, kad pirma būtina įgyvendinti pirmą *LitPol Link* projektą, užtikrinti jo stabilų veikimą, o tada jau svarstyti tolimesnius planus. Laikui bėgant šis nuosaikumas išvirto į aiškiai rodomą nepasitenkinimą, kai Lenkija apie sinchronizaciją išvis nebenorėjo šnekėti ir netgi išeidavo iš bendrų susitikimų. „Mano vertinimu, buvo pernelyg kibus šio klausimo kėlimas iš Lietuvos pusės. Mes reikalavome Lenkiją išsipareigoti ir pastatyti antrąją *LitPol Link* jungtį ir „galvą daužėme į sieną, – pasakojo Ž. Vaičiūnas.³¹ – Reikia prisiminti, kad pirmasis *LitPol Link* irgi buvo pakankamai politiškai sunkus sprendimas Lenkijai“. Tos pačios nuomonės laikėsi ir J. Neverovičius: „Nors dabar tas tikslas skamba gan paprastai – pirmos vientelės jungties pastatymas tarp Baltijos valstybių ir Vakarų Europos (Lenkijos), jis iš tiesų nebuvo

„Lietuvos Respublikos elektros energetikos sistemos (kartu su kitų Baltijos valstybių elektros energetikos sistemomis) sujungimui su kontinentinės Europos elektros tinklais darbu sinchroniniu režimu ir visavertei Baltijos valstybių elektros energijos rinkos integracijai į Europos Sąjungos bendrąją rinką užtikrinti būtina papildomai nutiesti ir antrąją elektros jungtį su Lenkijos Respublika.“

Vyriausybės nutarimas dėl Lietuvos Respublikos elektros energetikos sistemos sujungimo su kontinentinės Europos elektros tinklais darbu sinchroniniu režimu projekto koncepcijos ir projekto įgyvendinimo strateginių kryptių patvirtinimo, 2012 m. balandžio 25 d. Nr. 449

paprastas.³² Viena svarbiausių kliūčių antrajai *LitPol Link* jungčiai buvo tai, kad ji Lenkijoje galėjo eiti per specialios aplinkosaugos programos NATURA 2000 saugomas teritorijas ir tokiems darbams labai priešinosi Lenkijos visuomenė.

Negana to, nesant aiškaus sprendimo dėl naujos VAE statybų, Lenkijai buvo sudėtinga kartu su Baltijos šalimis siekti techniškai nekonkreto sinchronizacijos scenarijaus įgyvendinimo. VAE

veiksnyje Lietuvos elektros sistemoje galėjo turėti labai didelę įtaką: kaip turi atrodyti tinklas, kiek gali reikėti investicijų, iš kur turi eiti linijos ir koks turėtų būti jų galingumas ir pan.³³ Įvertinus šiuos neaiškumus, Lenkijos priešinimasis atrodo suprantamas: Lietuva primygtinai spaudė Lenkiją neatsižvelgdama į pastarosios interesus bei politines, technines ir aplinkosaugines kliūtis dėl antrosios *LitPol Link* jungties, nesvarstydami kitų galimų sinchronizacijos su UCTE variantų bei šalies viduje neišsprendusi atominės elektrinės klausimo. J. Niewierowicziaus teigimu, „tik kai atsirado pinigai perdavimo tinklo statybai Lenkijoje ir kai atsirado politinis supratimas, kad tai yra reikalingas ir strateginis žingsnis, tik tada reikaliai pajudėjo“.³⁴

Norint praktiškai pajudėti pirmyn dėl sinchronizacijos su UCTE sąlygų, buvo būtina išspręsti ir kitą politinį klausimą – atsijungimo nuo BRELL žiedo galimybes. Baltijos šalims reikėjo susitarti su Rusija dėl pasitraukimo, arba desinchronizacijos, sąlygų. Pasak A. Molio, Baltijos šalys buvo (ir yra) pernelyg mažos derėtis su Rusija dvišaliu pagrindu, dėl to turėjo siekti, kad ES derėtųsi už jas dėl tiekiamo elektros energijos kiekio, kainų, investicijų ir kitų panašių klausimų.³⁵ Jau 2012 m. vasario 28 d. Europos Sąjungos Taryboje buvo priimtas sprendimas suteikti Europos Komisijai derybinį mandatą, kuriuo Baltijos šalys sutarė leisti EK derėtis dėl atsijungimo nuo Rusijos sąlygų Baltijos šalių vardu. Vis dėlto derybos tarp EK ir Rusijos bei Baltarusijos

²⁸ Interviu su Žygimantu Vaičiūnu

²⁹ Vyriausybės nutarimas dėl Lietuvos Respublikos elektros energetikos sistemos sujungimo su kontinentinės Europos elektros tinklais darbu sinchroniniu režimu projekto koncepcijos ir projekto įgyvendinimo strateginių kryptių patvirtinimo, 2012 m. balandžio 25 d. Nr. 449, <https://e-seimas.lrs.lt/rs/legalact/TAD/TAIS.423344>

³⁰ Interviu su Jaroslavu Neverovičiumi

³¹ Interviu su Žygimantu Vaičiūnu

³² Interviu su Jaroslavu Neverovičiumi

³³ Interviu su Jaroslavu Neverovičiumi

³⁴ Interviu su Jaroslavu Neverovičiumi

³⁵ Arūnas Molis, „Rethinking EU-Russia energy relations: What do the Baltic States want?“ SPES Policy Papers, February 2011, http://iep-berlin.de/wp-content/uploads/2014/08/SPES_Policy_Papers_2011_MOLIS.pdf

buvo sustabdytos labai greitai, nes Europos Komisija tuo metu nežinojo konkrečių sąlygų, kaip vyks sinchronizacijos ir desinchronizacijos įgyvendinimas, kokį būdą pasirinks Baltijos šalys – buvo formaliai pranešta, kad derybos stabdomos, kol Baltijos šalys pasirinks sinchronizacijos scenarijų.

Ieškant geriausio sinchronizacijos varianto, nuo 1998 m. jau buvo atliktos penkios techninės galimybių studijos, analizavusios Baltijos šalių elektros sistemų sujungimo sinchroniniam darbui su kontinentinės Europos tinklu scenarijus ir jų galimybes. Visgi nė vienai iki tol parengtų studijų nepavyko suartinti techninių galimybių su politiniais sprendimais. Kaip teigė tuometinis „Litgrid“ vadovas V. Poderys, šiuo laikotarpiu buvo priimta įvairių politinių deklaracijų (nebūtinai įpareigojančių), tačiau svarbiu lūžiu suartinant politinius ir techninius įsitikinimus tapo **2012–2013 m. konsultacinės švedų įmonės „Gothia Power“ parengta studija**, kurią finansavo ES bei Lietuvos, Latvijos ir Estijos elektros perdavimo sistemų operatoriai. Šioje studijoje buvo vertinami trys pagrindiniai galimų jungčių variantai:

1. Baltijos šalių sinchroninis darbas su IPS/UPS sistema;
2. Baltijos šalių ir Kaliningrado srities sinchroninis darbas su KET sistema;
3. Baltijos šalių sinchroninis darbas su KET sistema, asinchroninis su Kaliningrado sritimi.

Studijos rezultatai patvirtino, kad darbas sinchroniniu režimu kontinentinės Europos elektros tinkle techniniu požiūriu yra įmanomas. Vis dėlto siekiant prisijungti sinchroniniam darbui su KET, reikia sustiprinti dabartinės Baltijos šalių, Lenkijos ir Kaliningrado srities elektros perdavimo sistemas, modernizuoti sistemos ir generatorių valdymo sistemas, užtikrinti reikiamus galios rezervus, įrengti reikiamus BtB (angl. *Back-to-Back*) nuolatinės srovės intarpus su Rusija ir Baltarusija bei skirti dėmesį Visagino atominės elektrinės generatoriaus instaliuotos galios dydžio parametrams, nes tai būtų svarbus veiksnys, nustatant leistinas ribines vertes bloko galiai daugeliu sistemos režimų atvejų, ypač izoliuoto darbo atveju. Kartu studijoje tvirtinama, kad perėjimo prie sinchroninio darbo bendrosios investicinės ir metinės išlaidos, lyginti su rinkos nauda, būtų gana ženklios. Kita vertus, pripažįstama, kad yra klaidinga vertinti perėjimą iš IPS/UPS sistemos į KET grindžiant vien tik tipine technine ir ekonomine analize, nes geopolitinės priežastys gali būti vienodai svarbios. Tokiu būdu buvo pasiekta konvergencija tarp techninių sinchronizacijos įgyvendinimo galimybių bei politinių sprendimų.

Vertinant 2007–2013 m. laikotarpį, galima teigti, kad esminis to laikotarpio Lietuvos laimėjimas – Baltijos šalių sinchronizacijos kaip tikslo perkėlimas į ES politikos darbotvarkę. Taip pat per šį laikotarpį pavyko suartinti politinį ir techninį vertinimus dėl sinchronizacijos įgyvendinimo galimybių: buvo atliktos studijos, kurios įvertino būtinus techninius darbus ir jų kaštus. Kita vertus, Lenkijos nenoras diskutuoti dėl papildomų jungčių su Lietuva ir 2012 m. atidėtos realios derybos su Rusija dėl desinchronizavimo sąlygų atskleidė, kad sinchronizacijos mechanizme „nesisuka“ keli esminiai elementai: trūksta Lenkijos pritarimo sinchronizacijai, nėra aiškus techninio įgyvendinimo būdas ir desinchronizavimo nuo IPC/UPS sąlygos.

III etapas.

Proceso europeizacija. Lenkijos opozicija

2013–2015 m.

2013–2015 m. laikotarpį galima laikyti sinchronizacijos projekto europeizacijos ir strateginės infrastruktūros sukūrimo etapu. *LitPol Link* ir *NordBalt* jungčių statyba leido Lietuvą iš stipriai izoliuotos ES šalies paversti viena labiausiai energetiškai sujungtų valstybių. Kita vertus, šiuo laikotarpiu sustiprėjo įsitikinimas, kad visapusiškai integracijai su Europos rinka yra reikalinga Baltijos šalių sinchronizacija su kontinentinės Europos elektros sistema. ES pripažinimas, kad jungčių nepakanka, o Baltijos šalių sinchronizavimas su KET turi tapti vienu iš Energetinės Sąjungos prioritetų, tapo esminiu šio laikotarpio pasiekimu.

Vis dėlto net ir įtraukus Baltijos šalių sinchronizacijos projektą į ES darbotvarkę ir užsitikrinus Europos Komisijos dėmesį šiam tikslui, liko labai svarbi kliūtis – Lenkijos abejonės ir prieštaravimai dėl sinchronizacijos.

„Prieš pradėdant bėgti, visada reikia išmokti vaikščioti, todėl yra teisinga daryti viską žingsnis po žingsnio“, – apie ES politiką Baltijos šalių atžvilgiu kalbėjo J. A. Vinois, referuodamas į pirmuosius ES priimtus teisinius dokumentus, susijusius su Baltijos šalių sinchronizacija. Išties jau **2013 m. balandžio 17 d.** Europos Parlamento ir Tarybos priimtame reglamente dėl transeuropinės energetikos infrastruktūros gairių buvo minima, kad vienas iš ES prioritetų yra „Baltijos šalių energijos rinkos elektros energijos jungčių planas (angl. *BEMIP Electricity*): jungtys tarp Baltijos regiono valstybių narių ir atitinkamas vidaus tinklų infrastruktūros stiprinimas,

siekiant išspręsti Baltijos valstybių atskyrimo klausimą ir paskatinti regiono rinkos integraciją, *inter alia*, siekiant integruoti regione iš atsinaujinančiųjų išteklių pagamintą energiją³⁶. Beveik po pusmečio, **2013 m. spalio 14 d.**, asinchroninė *LitPol Link* jungtis su žemyninės Europos tinklais ir potenciali antroji sinchroninė jungtis su Lenkija buvo įtraukta į Europos Komisijos bendro intereso projektų sąrašą (PCI),³⁷ o tai atitinkamai sudarė Baltijos šalims sąlygas pretenduoti į finansavimą iš Europos infrastruktūros tinklų priemonės (*Connecting Europe Facility*, CEF) biudžeto. Pirmosios *LitPol Link* jungties statybai dar spėta gauti 29 mln. eurų paramos pagal CEF programą. ES energetikos komisaras Guetheris Oettingeris oficialiai patvirtino, kad ES finansiškai remtų Baltijos apsisprendimą sinchronizuoti savo perdavimo tinklus su europiniais, taip pat Lietuvos, Latvijos ir Estijos perdavimo tinklų valdymą ENTSO-E. Iš dalies ES lėšomis finansuoto „Gothia Power“ atlikto tyrimo pagrindinė išvada – Baltijos šalių perdavimo sistemos sinchronizavimas gali kainuoti nuo 435 mln. Eur iki 622 mln. Eur.³⁸

Tuo pat metu Baltijos šalys paprašė Europos Komisijos sustabdyti derybas su Rusija ir Baltarusija dėl desinchronizavimo ir gavo patvirtinimą, jog Europos Komisija atideda šias derybas: **2013 m. lapkričio 26 d.** Baltijos šalių energetikos ministerijos gavo Europos Komisijos Energetikos Generalinio Direktorato vadovo Philipo Lowe'o laišką, kuriame buvo pranešama, kad Europos Komisija stabdo derybas su Rusija ir Baltarusija dėl desinchronizacijos sąlygų, kol nėra aiški bendra Baltijos šalių pozicija, koks sinchronizacijos būdas yra numatomas. Kaip teigė Ž. Vaičiūnas, „2013 m. vykusios EURUBY (ES, Rusijos ir Baltarusijos) derybos nutrūko būtent dėl tos priežasties, kad Baltijos šalys nebuvo apsisprendusios, kada turi įvykti desinchronizacija ir sinchronizacija“.³⁹

P. Lowe'o laiške buvo teigiama, kad Europos Komisija atidės EURUBY derybas iki tol, kol Baltijos šalys patvirtins savo vertinimus ir susitars dėl

tinkamiausio desinchronizacijos kelio. Tame pačiame laiške EK skatino Baltijos šalis kuo greičiau pasiekti susitarimą bei užtikrino, kad yra pasiruošusi suteikti techninę pagalbą bei paskatinti sprendimus.⁴⁰ Nors Lietuvos, Latvijos ir Estijos atstovai, atsakydami į P. Lowe'o laišką, žadėjo pasiekti bendrą susitarimą dėl tolimesnių žingsnių jau artimiausioje ateityje (buvo nurodyta, jog Baltijos ministrų taryba įpareigojo parengti bendrą Veiksmų planą (*roadmap*), kuria-me atsispindės bendra Baltijos šalių pozicija),⁴¹ vis dar vyravęs atotrūkis tarp politinio apsisprendimo ir techninių sinchronizacijos ir desinchronizacijos sprendimų atskleidė ne tik pagrindines priešpriešas, bet ir toliau demonstravo Baltijos šalių neapsisprendimą, kaip eiti bendro tikslo link.

ES įsitikinimas dėl Baltijos šalių integracijos būtinumo stiprėjo. Buvo jaučiamas jau nekantravimas ir mandagus spaudimas Baltijos šalims pasiekti galutinį sprendimą dėl sinchronizavimo būdo. Tai galima pastebėti 2014 m. kovą Europos Vadovų Tarybos paskelbtose išvadose, raginusiose sutelkti visas pastangas ir paspartinti visapusiškai veikiančios ir sujungtos vidaus energijos rinkos sukūrimą (svarbu priminti, kad EVT nėra viena iš ES teisės aktų leidėjų, bet ji nustato bendrą ES politikos kryptį ir prioritetus).⁴² Būtent šis prioritetas tapo pagrindiniu 2014 m. gegužę paskelbtoje ES Energetinio saugumo strategijoje. Joje buvo numatytos sritys, kuriose turi būti imamasi veiksmų trumpuoju, vidutiniu ir ilguoju laikotarpiu, tačiau didžiausias dėmesys buvo skiriamas ES sugebėjimui įveikti galimus tiekimo sutrikimus 2014/2015 m. žiemą (dėl įvykių Ukrainoje ir potencialaus energijos tiekimo sutrikdymo). Strategijoje pažymėta, kad tai ypač aktualu toms valstybėms, kurios yra priklausomos nuo vieno tiekėjo, t. y. tiesiogiai referuojama į Baltijos valstybes bei kitas mažiau integruotas Rytų Europos šalis. Todėl tarp strategijoje numatytų 27 dujų ir 6 elektros projektų, būtinų ES energetiniam saugumui, buvo aiškiai identifikuojamas ir sinchronizacijos projektas: „2017–2020 m. Užbaigti Baltijos šalių izoliaciją.“⁴³ Visgi toje pačioje strategijoje pripažįstama, kad Estijos, Latvijos ir Lietuvos sinchronizacijos su kontinentinės Europos tinklais projekto statusas kol kas išlieka tas pats – galimybių studijos.⁴⁴

³⁶ Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (ES) Nr. 347/2013, 2013 m. balandžio 17 d., p. 62.

³⁷ Komisijos deleguotasis reglamentas (ES) Nr. 1391/2013, 2013 m. spalio 14 d. kuriuo, sudarant Sąjungos bendro intereso projektų sąrašą, iš dalies keičiamas Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (ES) Nr. 347/2013 dėl transeuropinės energetikos infrastruktūros gairių.

³⁸ Rytas Staselis, „Koją kiša ne Rusija: lietuvių brandintą elektros tinklų idėją perima estai“, Verslo žinios, 2015 m. spalio 31 d. <https://www.vz.lt/sektoariai/energetika/2015/10/31/koja-kisa-ne-rusija-lietuviu-brandinta-elektros-tinklu-ideja-perima-estai#ixzz5ISiXCCRa>

³⁹ BNS, Sinchronizavimo projektas turėtų kainuoti iki 1 mlrd. eurų, 2018 m. birželio 29 d. <https://www.bns.lt/topic/1912/news/56143081/>

⁴⁰ Europos Komisijos laiškas trijų Baltijos šalių energetikos ministrams: „Way forward on EUROBY“, 2013 m. lapkričio 26 d.

⁴¹ Trijų Baltijos šalių atsakymas į EK laišką, 2013 m. gruodžio 13 d.

⁴² European Council Conclusions, 20/21 March 2014, <https://www.consilium.europa.eu/media/29198/141749.pdf>

⁴³ Communication from the Commission to the European Parliament: European Energy Security Strategy, 2014 m. gegužės 28 d. <https://www.eesc.europa.eu/resources/docs/european-energy-security-strategy.pdf>

⁴⁴ European Energy Security Strategy, 2014, p. 24.

Siekdami išjudinti projektą iš šio statuso ir greičiau- siai prašydami Europos Komisijos paramos „įkalbant“ Lenkiją aktyviau įsitraukti į Baltijos šalių sujungimo su kontinentine Europa projektus, 2014 m. birželį Baltijos valstybių ministrai pirmininkai laišku kreipėsi į EK prezidentą J. M. Barroso ir į energetikos komisarą G. H. Oettingerį. Laiške teigiama, kad, nepaisant Baltijos valstybių pasiekimų energetikos sektoriuje (Trečias energetikos paketas bei jo įgyvendinimas, BEMIP, EEP, CEF ir pan.), Lietuva, Latvija ir Estija vis dar sinchroniškai veikia su Rusijos ir Baltarusijos elektros sistema ir turi „salos“ statusą dujų sektoriuje. Akcentuojama, kad sinchronizacijai įgyvendinti būtina įtraukti Lenkiją (taip pat nurodoma būtinybė įtraukti Lenkiją ir į dujų jungties projektą). Pažymėdami, kad Baltijos šalių integraciją į ES energijos rinką ir sistemą atneštų naudą visai ES, Baltijos šalių premjerai ragino koordinuotai veikti visas atsakingas institucijas, kad būtų kuo greičiau įgyvendinami bendro intereso projektai.⁴⁵ Atitinkamai 2014 m. spalio 23/24 d. EVT pateiktose išvadose įtrauktas tikslas sukurti visapusiškai funkcionuojančią ir sujungtą vidaus energijos rinką įvardijamas kaip „fundamentalios svarbos“ ir reikalaujantis mobilizuoti visas pastangas, kad klausimas būtų sprendžiamas skubos tvarka.⁴⁶

Įvardijus projektą kaip *ypatingos svarbos*, EK buvo įpareigota kuo greičiau, bet ne vėliau kaip 2020 m., pasiekti, kad bent 10 proc. vidaus rinkose pagaminamos elektros energijos galėtų būti techniškai perduodamos tarpusavio jungtimis į kaimynines šalis. Konstatuota, kad minimalaus integracijos į energijos vidaus rinką lygio nepasiekė Baltijos šalys, Portugalija ir Ispanija. EVT išvadose taip pat buvo nurodyta, kad Komisija turės stebėti pažangą ir teikti ataskaitą Europos Vadovų Tarybai apie visus įmanomus finansavimo šaltinius, įskaitant galimybes skirti ES finansavimą, siekiant užtikrinti, kad būtų pasiektas minėtasis sujungimo (angl. *connectivity*) tikslas.⁴⁷

Šios Baltijos šalių pastangos kiek įmanoma įtraukti Europos Komisiją į sinchronizavimo projekto „moderavimą“ buvo susijęs su pasyviu Lenkijos vaidmeniu šiame procese. Politinis palaikymas ES lygiu buvo užtikrintas, tačiau vien to neužteko, kad pradėtų veikti visas mechanizmas.

Sinchronizacijos klausimo europeizavimas ir galimybė gauti finansinę paramą tapo stipriu postūmiu, skatinusiu Baltijos šalis veikti siekiant bendro tikslo.

⁴⁵ Baltijos valstybių Ministrų Pirmininkų laiškas EK Prezidentui J. M. Barroso bei Energetikos Komisarui Güntheriui H. Oettingeriui, 2014 m. birželio 21 d.

⁴⁶ European Council Conclusions 23/24 October 2014, <https://www.consilium.europa.eu/media/24561/145397.pdf>, p.6.

⁴⁷ European Council Conclusions 23/24, October 2014.

Pagreitį visam projekto įgyvendinimo procesui taip pat suteikė ir geopolitiniai saugumo pokyčiai: 2014 m. vasarį prasidėję neramumai Ukrainoje ir išsibėgėję Rusijos agresija. Baltijos valstybės dar ryžtingiau ėmė kalbėti apie būtinybę kuo greičiau imtis priemonių mažinant energetinę priklausomybę nuo išorės bei sustiprinti energetinį saugumą elektros ir dujų sektoriuose. Nors dujų srityje Lietuvai pavyko sėkmingai diversifikuoti gamtinių dujų tiekimą 2014 m. gruodį pradėjus veikti SGD terminalui „Independence“, elektros sektoriuje Lietuva kartu su Latvija ir Estija vis dar priklausė BRELL žiedui.

2015 m. sausio 14 d. Lietuvos, Latvijos ir Estijos energetikos bei ekonomikos ministrų pasirašytoje deklaracijoje teigiama, kad Baltijos šalių sinchronizacija su kontinentinės Europos tinklais – būtina sąlyga energetiniam saugumui užtikrinti. Deklaracijoje taip pat buvo minima, kad specifinis projekto pobūdis reikalauja ypatingų pastangų ir įsitraukimo iš visų susijusių šalių, o Europos Komisijos parama ir bendradarbiavimas su Lenkija yra būtinos sąlygos.⁴⁸ Todėl, siekdamas tolesnio projekto įgyvendinimo, Baltijos šalys sutarė pradėti rengti veiksmų planą (angl. *action plan*), kuriame būtų identifikuojami konkretūs žingsniai 2015 metams įgyvendinant Baltijos šalių sinchronizaciją su kontinentinės Europos tinklais.

2015 m. vasario 27 d. pasirašytame Baltijos ministrų tarybos vyriausiųjų energetikos pareigūnų komiteto (*Baltic Council of Ministers Senior Energy Officials Committee*) Veiksmų plane jau buvo atkreiptas dėmesys, kad kintanti geopolitinė situacija išryškina energetinio saugumo stiprinimo poreikį ir būtina jau 2015 m. pasiekti proveržį įgyvendinant sinchronizacijos projektą. Šiame veiksmų plane buvo numatyta, kad per 2015 m. reikia išspręsti politinius klausimus tarp Baltijos valstybių ir susijusių šalių – Lenkijos, Rusijos, Baltarusijos ir Europos Komisijos. Jau pirmuoju „politiniu uždaviniu“ buvo numatytas kreipimasis į Lenkiją, prašant įsitraukti į sinchronizacijos procesą ir jį paremti. Laukiamu rezultatu turėjo tapti bendras Lenkijos ir Baltijos šalių politinis susitarimas, remiantis sinchronizacijos procesą. Taip pat buvo numatyta BEMIP pavyzdžiu įsteigti regioninę ar europinę projekto koordinavimo grupę (*Synchronization project coordination group*), kuri padėtų užtikrinti politinę paramą iš visų BEMIP valstybių ir prižiūrėti sinchronizacijos įgyvendinimą. Plane buvo įtrauktas punktas, kuriuo siekta kreiptis į Europos Komisiją, kad būtų atnaujintos derybos su Rusija ir Baltarusija (EURUBY) dėl desinchronizacijos sąlygų. Bendrame veiksmų plane

⁴⁸ Declaration on Energy Security of Supply of the Baltic States, 2015 m. sausio 14 d.

buvo numatytas ir kalendorius, ką nuo 2016 m. turėtų padaryti ENTSO-E, Baltijos ir ES perdavimo sistemų operatoriai bei kitos suinteresuotos šalys.⁴⁹

Tačiau 2015 m. anaipol netapo lūžiu, įgyvendinant sinchronizacijos projektą. Kaip pastebėjo energetikos ministras Ž. Vaičiūnas, „turbūt vienas esminių dalykų buvo, kad tame procese nedalyvavo Lenkija. Praktiškai ji niekaip nebuvo įtraukta į tuos pokalbius ir Baltijos šalių planus, kurie turėjo tiesioginį poveikį Lenkijai“. Kaip ir buvo numatyta Veiksmų plane, 2015 m. kovo 10 d. Baltijos šalių energetikos ir ekonomikos ministrai laišku kreipėsi į Lenkijos ministrą pirmininką ir energetikos ministrą Janusz Piechociński, siūlydami sukurti panašaus pobūdžio kaip BEMIP darbo grupę, į kurią jie kviestų prisijungti ir Lenkiją vystant Baltijos šalių sinchronizacijos projektą.⁵⁰ Paraleliai 2015 m. kovo 19 d. Lietuvos energetikos ministras Rokas Masiulis laiške Energetinės Sąjungos viceprezidentui Marošui Šefčovičiui, Klimato ir energetikos komisarui Migueliui Ariasui Cañete ir generaliniam energetikos direktoriui Dominique'ui Ristori išdėstė šiuos Baltijos šalių planus, t. y. specialios darbo grupės (skirtos elektros tinklų sinchronizacijos procesui prižiūrėti) įsteigimą, kurioje dalyvautų Baltijos ir Lenkijos perdavimo sistemų operatorių atstovai, ministrai ir jų atstovai kartu su Europos Komisija. Siūlyta panaudoti BEMIP kaip platforma šiai grupei. EK atsakymas Baltijos šalių ministrams buvo teigiamas: jie sutiko, kad yra svarbu įtraukti Lenkiją į diskusijas bei susisiekti su Rusija ir Baltarusija, nes sinchronizacijos projektas turės tiesioginį ir netiesioginį poveikį šioms valstybėms. Taip pat laiške buvo siūloma idėja, kad reformuotas BEMIP galėtų tapti regioninio bendradarbiavimo platforma, kuri leistų pasiekti Baltijos šalių ministrų Deklaracijoje išskeltus tikslus.

Nors tiek Baltijos šalys, tiek ES suvokė, kad yra būtinas Lenkijos dalyvavimas politiniuose sprendimuose dėl sinchronizacijos projekto, Varšuvos reakcija buvo skeptiška ar net atvirai priešinga Baltijos šalių ketinimams. „[Lenkija] apskritai traktavo, kad sinchronizacija nėra reikalinga, ji niekaip neišspręs saugumo klausimų, nėra atlikti alternatyvų vertinimai – iš esmės tokie buvo argumentai“, – sakė Ž. Vaičiūnas. Anot ministro, tokią tuometinę Lenkijos poziciją galima traktuoti kaip Lietuvos „perspaudimo“ dėl antrosios jungties pasekmę. Lenkai nepritarė ir atskiros darbo grupės kūrimui,

⁴⁹ Baltic Council of Ministers Senior Energy Officials Committee, Necessary steps for the Baltic States power system synchronization with Continental Europe network, 2015 m. vasario 27 d.

⁵⁰ Baltijos šalių energetikos ir ekonomikos ministrų laiškas Lenkijos ministrai pirmininkui bei energetikos ministrai Janusz Piechociński, 2015 m. kovo 10 d.

kurios pagrindinis tikslas bus sinchronizacija. Todėl ir darbo grupės, skirtos aptarti sinchronizacijos galimybes, pavadinimas buvo itin subtilus ir komplikotas: „Dėl Baltijos šalių elektros tinklų integracijos į kontinentinės Europos tinklą įvairių aspektų“ (angl. *On various aspects of the integration of the electricity network of the Baltic States into the continental European*). Tačiau galiausiai 2015 m. birželį atnaujintus BÉPIM Tarpusavio supratimo memorandumą, jame buvo sinchronizacijos projektas įtrauktas kaip savarankiškas uždavinys.

Būtina paminėti, jog būta ir papildomų aspektų, kurie mažino partnerių pasitikėjimą Lietuvos galimybėmis susitarti su Lenkija dėl sinchronizavimo. Iš Lietuvos pusės taip pat ne visi „namų darbai“ buvo padaryti. Verta išskirti mažiausiai du elementus, kurie trukdė pasiekti galutinį politinį susitarimą tarp visų potencialių sinchronizacijos dalyvių: neapibrėžtumas dėl Visagino AE ir Lietuvos spaudimas dėl būtinos *LitPol Link 2* jungties.

Visagino AE

Visagino AE projektas buvo ir kliūtis, ir paskata sinchronizuotis per Lenkiją. Anot ekspertų,⁵¹ Lenkija iš pradžių vertino Visagino AE projektą kaip galimybę kompensuoti savo generavimo pajėgumų trūkumą Šiaurės Rytų Lenkijoje, todėl sutiko prisidėti prie bendro Lietuvos, Latvijos ir Estijos projekto kartu statyti Visagino AE. Šiaurės Rytų Lenkijos regionas buvo „deficitinis“ elektros pajėgumų prasme, todėl prijungti Baltijos šalis, kurios taip pat neturi pakankamų generavimo pajėgumų, būtų labai rizikinga. Kaip teigė „Litgrid“ atstovai, anot lenkų, tai galėtų kelti didelių sunkumų, jei dėl dinaminių „švytavių“ ar kitų techninių priežasčių tektų kurį laiką atjungti Baltijos sistemą, kol ji būtų stabilizuota, kad svyravimai nepakenktų Lenkijos tinklams. Toks trumpo laiko izoliuotas elektros tinklų darbo režimas gana dažnas Turkijoje, kuri sinchronizavosi su kontinentinės Europos tinklais dar 2015 m. Tačiau dėl Lietuvos generavimo trūkumų po Ignalinos AE uždarymo Baltijos šalių sistemų izoliuotas veikimas atrodė sunkiai įmanomas. Visagino AE galėjo išspręsti papildomų generavimo pajėgumų ir potencialaus izoliuoto veikimo klausimą. Tiesa, Latvija ir Estija kurį laiką (iki maždaug 2012–2013 m.) akcentavo, kad Visagino AE, kaip potencialiai didžiausias sistemos „trikdis“ (iki 1100–1300 MW), gali kelti sistemos stabilumo problemų, dėl to apsunkintų sinchronizaciją. Tačiau daugelis vėlesnių studijų įrodė, kad sinchronizacija galima tiek su Visagino AE, tiek be, o papildomi kaštai (neįskaičiuojant pačios Visagino AE statybos kaštų) nebūtų itin dideli.

⁵¹ Interviu su J. Neverovičiumi

Tačiau po to, kai 2011 m. gruodį Lenkija pareiškė pasitraukianti iš Visagino AE projekto, o 2012 m. Lietuvoje vykusiam referendume piliečiai nepritarė naujos atominės elektrinės statybai, Visagino AE projektas tapo labai neapibrėžtas. Nors sinchronizacijos studijose į scenarijus būdavo įtraukta Visagino AE, realus projekto įgyvendinimas darėsi vis mažiau tikėtinas. Tai didino Lenkijos nuogastavimus, kad Baltijos šalių sinchroninis prijungimas prie Lenkijos gali būti techniškai pavojingas, nes Baltijos šalims trūks vidinių generavimo pajėgumų. Anot kai kurių ekspertų, politinio sprendimo nebuvimas trukdė ir Lietuvos tinklų operatoriams tiksliau įvertinti, kurių darbų gali prireikti stiprinant vietos sistemą ar rengiant būsimus darbų planus.

LitPol Link 2

Ilgą laiką iš Lietuvos pusės buvo daromas spaudimas Lenkijai dėl antrosios *LitPol Link* jungties. Buvo manoma, kad tik turint antrąją jungtį galima užtikrinti sistemos stabilumą po sinchronizacijos. Tačiau toks Lietuvos pageidavimas buvo labai vienpusis – Lenkija buvo visiškai nesuinteresuota *LitPol Link 2* statyba, o iš Lietuvos pusės trūko argumentų, kodėl Lenkijai reikėtų priimti išpareigojimus dėl papildomos elektros jungties. Jau pirmoji *LitPol Link* jungtis buvo sudėtingas procesas tiek politine, tiek ir technine bei aplinkosaugos prasme.

Lenkijoje buvo nuogastaujama, jog potencialus elektros importas per Lietuvą gali padidinti konkurenciją Lenkijos vietos energetikos sektoriui (ypač anglies pramonei ir anglimi kūrenamoms elektrinėms). Be to, kaip pastebėjo buvęs *LitPol Link* vadovas J. Neverovičius ir energetikos ministras, tuo metu Šiaurės Rytų Lenkijoje nebuvo tinkamo elektros tinklo, vedančio iki Elko, apskritai.⁵² „Vienintelė linija, kuri ėjo į Rytus, buvo pasenusi, neatitiko modernaus perdavimo tinklo reikalavimų, ir Lenkijai pačiai reikėjo sukurti naują perdavimo tinklą Šiaurės Rytų Lenkijoje“, – teigė J. Neverovičius. Taip pat buvo kilę problemų dėl aplinkos apsaugos reikalavimų, nes linija nuo Elko į Lietuvą ėjo per saugomas gamtos teritorijas (įtrauktas į NATURA 2000 saugomų teritorijų tinklą).

⁵² Interviu su J. Neverovičiumi

Didelis postūmis buvo ES įsteigtas BEMIP formatas, kuriame lenkai taip pat galėjo išsakyti savo poreikius. Tik po to, kai buvo rasti sprendimai, pagal kuriuos didelę dalį *LitPol Link* statybos finansavimo skyrė ES, o Lenkija taip pat gavo paramos Šiaurės Rytų Lenkijos tinklo plėtrai, atsirado politinis sutarimas ir *LitPol Link* statybos įsibėgėjo. Pvz., vienas iš svarbių projektų buvo *Elk Bis-Łomża* linijos ir *Elk Bis* elektros pastočių statybos, vien šiems projektams įgyvendinti ES Regioninės plėtros fondas skyrė beveik 112 mln. eurų.⁵³ Dar 63,5 mln. eurų buvo skirta projektui elektros linijai tarp Šiaurės Rytų Lenkijos miestų Ostrołęka ir Narew finansuoti.⁵⁴ *LitPol Link* jungties projektui (bendra vertė – 494, mln. Eur.) ES iš 2007–2013 m. programinio biudžeto skyrė 244,5 mln. Eur.⁵⁵

Vis dėlto Lenkijos pusė skeptiškai vertino lietuvių norus dar nebaigus *LitPol Link* pirmosios jungties kalbėtis apie antrąją liniją. Kaip pabrėžė bemaž visi ekspertai, lenkų požiūris buvo toks, kad visų pirma reikia pabaigti *LitPol Link* jungties darbus, o tik tuomet galvoti apie sinchronizacijos galimybes.

2015 m. pabaigoje prasiždėjo elektros jungties su Lenkija *LitPol Link* galios bandymai ir pirmą kartą iš Lietuvos į Lenkiją *LitPol Link* jungtimi buvo perduota elektra 50 MW galia. Nuo 2016 m. vasario *LitPol Link* pradėjo funkcionuoti darbinio režimu. Elektros jungties keitiklių (angl. *back-to-back*) stotis Alytuje leidžia asinchroniniu režimu prekiauti elektra 500 MW galia.

Šalys pripažįsta, kad Baltijos šalių sinchronizavimas su kontinentiniu Europos tinklu prisideda siekti visiškai veikiančios ir sujungtos vidaus energijos rinkos ir padidinti energetinį saugumą Baltijos šalių elektros energetikos sektoriuje, yra įtraukiamas į Baltijos Energetikos rinkų jungčių stiprinimo planą kaip savarankiškas tikslas, ypač atsizvelgiant į jo teisinį, techninį ir finansinį sudėtingumą ir politinę svarbą.

MoU on BEMIP, 2015 birželio 8 d.

Nepaisant Lenkijos nenoro kalbėti apie sinchronizacijos būtinybę, šis tikslas buvo įtrauktas

⁵³ European Commission, Power link construction to complete Europe's energy market in Poland and the Baltic States, 2015 m. gegužės 27 d. https://ec.europa.eu/regional_policy/en/projects/major/poland/power-link-construction-to-complete-europe-s-energy-market-in-poland-and-the-baltic-states

⁵⁴ European Commission, Building a power link in north-eastern Poland: taking Baltic States closer to European electricity market, 2013 m. vasario 18 d., https://ec.europa.eu/regional_policy/en/projects/poland/building-a-power-link-in-north-eastern-poland-taking-baltic-states-closer-to-european-electricity-market

⁵⁵ European Commission, Polish-Lithuanian link connects Baltic electricity networks to the European grid, 2018 m. kovo 28 d., https://ec.europa.eu/regional_policy/en/projects/lithuania/polish-lithuanian-link-connects-baltic-electricity-networks-to-the-european-grid

į 2015 m. birželio 8 d. atnaujintą BEMIP veiksmų planą.⁵⁶ Jame buvo minima, kad BEMIP formatu sudaryta darbo grupė svarstys visus su integracija susijusius aspektus, t. y. ir sinchroninį veikimą bei su tuo susijusius iššūkius, apimančius BEMIP šalių energetinių sistemų saugumą, egzistuojančios ir planuojamos produkcijos išteklius regione, perdavimo tinklų plėtrą (įskaitant reikalingas investicijas) visose BEMIP šalyse, elektros prekybą su trečiosiomis šalimis, įskaitant jungčių vaidmenį su trečiosiomis šalimis ateityje. Nors tokiu būdu (t. y. išplečiant darbo grupės klausimų ratą) pavyko įtraukti Lenkiją į pasitarimus dėl sinchronizacijos, šio klausimo svarstymas buvo itin jautrus ir sudėtingas, net ir tarpininkaujant Europos Komisijai.

Igyvendinus elektros jungčių su Lenkija ir Švedija projektus, buvo užbaigtas būtinas technologinis žingsnis, siekiant visapusiškos integracijos į ES elektros energijos rinkas ir sistemas. *LitPol Link* buvo vertinama kaip pirmasis etapas visapusiškos sinchronizacijos link. Be to, Lietuva ir kitos Baltijos šalys įgyvendino 3-įjį energetikos paketą, reformuodamos savo energetikos įmones ir atskirdamos elektros energijos gamintojų, sistemos operatoriaus ir skirstymo tinklų įmones. Įtraukus Baltijos šalių sinchronizaciją kaip savarankišką tikslą į BEMIP veiksmų planą, įsijungė ES politinis-biurokratinis mechanizmas, didinantis spaudimą Baltijos šalims ir Lenkijai ieškoti politinio sutarimo dėl sinchronizacijos įgyvendinimo. Tačiau Baltijos šalių siekis „spurtuoti“ su sinchronizacijos įgyvendinimu nebuvo palaikytas iš Lenkijos pusės. Tam labiausiai kliudė lenkų nenoras prisiekti įsipareigojimų dėl antrosios *LitPol Link* jungties, tačiau ir Lietuvos pusėje buvo neišspręstų klausimų, pavyzdžiui, galutinis apsisprendimas dėl VAE projekto. Be Lenkijos pozityvaus ir aktyvaus įsitraukimo viso proceso mechanizmas negalėjo pradėti sukurtis.

IV etapas.

Krizė

2015–2017 m.

Kaip patvirtino Lietuvos energetikos ministras Ž. Vaičiūnas, laikotarpį tarp 2015 m. ir 2017 m. pirmos pusės galima laikyti „prarastu laiku“. Viena vertus, Baltijos šalių tinklų sinchronizacijos siekis

jau nuo 2013 m. oficialiai buvo tapęs ES energetinės politikos dalimi, o 2015 m. jau buvo pirmą kartą labai aiškiai įtrauktas į Supratimo memorandumą dėl Baltijos energetikos rinkų jungčių stiprinimo plano (*Memorandum of Understanding on the reinforced Baltic Energy Market Interconnection Plan – MoU on BEMIP*) kaip atskiras, savarankiškas strateginis tikslas. Tai buvo svarbus Lietuvos pasiekimas, nors Lenkijos atstovai iki tol vengė kalbėti apie bet kokius sinchronizacijos projektus.

NORDEL scenarijus

2015 m. Estijos atstovai iškėlė naują idėją – ištirti galimybes sinchronizuotis su Šiaurės šalių elektros tinklais. Kaip pasakojo Ž. Vaičiūnas, pirmą kartą jis šią mintį išgirdo iš Europos Komisijos atstovų bendrame susitikime Briuselyje 2015 m. pavasarį, į kurį buvo pakviesti BEMIP šalių ministerijų atstovai, ambasadų atstovai ir ambasadoriai prie ES. Tuomet, anot Ž. Vaičiūno, kažkas iš aukštų Europos Komisijos atstovų pasiteiravo, kodėl negalima Baltijos šalims sinchronizuotis per Suomiją, nes jau veikė *Estlink1* ir *Estlink2* jungtys tarp Estijos ir Suomijos (iš viso 1000 MW). Tačiau Estijos pusė tuo metu kategoriškai paneigė tokią galimybę, matyt, akcentuodama, jog HVDC tipo povandeninės jungtys tam techniškai netinkamos.

Maždaug 2015 m. Estijoje gimė scenarijus apsvarstyti galimybę sinchronizuoti Baltijos tinklus per Suomiją. „Mes turėtume taip pat apsvarstyti kitus scenarijus, pavyzdžiui, galimybę Baltijos elektros sistemoms veikti izoliuotai ir potencialų sinchronizavimą su Šiaurės šalių (*Nordic*) sistema“, 2015 m. lapkritį naujienų agentūrai „Reuters“ sakė Taavi Veskimägi, Estijos elektros tinklų operatoriaus „Elering“ vadovas.⁵⁷ Scenarijus sinchronizuoti tinklus per Suomiją būtų technologiskai itin sudėtingas: reiktų povandeninio kintamosios srovės (AC) kabelio, kurio pajėgumas būtų apie 1000 MW, o ilgis 70–150 km. Tokio technologinio sprendimo pasaulyje kol kas nėra. Kol kas AC tipo galingiausias povandeninis kabelis (540 MW) buvo nutiestas Danijoje tarp Jutlando pusiasalio ir Funeno salos, tačiau jo ilgis tėra 15 km (Šveicarijos kompanija ABB taip pat ketino nutiesti 162 km kabelį nuo Norvegijos iki naftos ir dujų kompanijos, tačiau jo galingumas tik 55 MW). Anot „Eesti Energia“ priežiūros tarybos nario, buvusio Estijos ekonominių reikalų ir komunikacijos ministerijos generalinio sekretoriaus pavaduotojo energetikai E. Kiselio, tokiam planui visiškai nepritarė ir Suomija. Tačiau Estijoje tuo

⁵⁶ PA Energy – BEMIP Action Plan (for competitive, secure and sustainable energy), 2015 m. birželio 8 d. https://ec.europa.eu/energy/sites/ener/files/documents/BEMIP_Action_Plan_2015.pdf

⁵⁷ Reuters, Baltic states look north to cut final energy cord with Russia, November 20, 2015, <https://www.reuters.com/article/baltic-russia-electricity-idUSL3N13F3AI20151120>

pat metu vyko diskusijos dėl povandeninio transporto tunelio *FinEst Link* tarp Helsinkio ir Talino statybos. Kaip vienas iš papildomų tunelio panaudojimo variantų buvo svarstomas ir elektros kabelio tiesimas juo.

Estų norą apsvarstyti sinchronizacijos per Suomiją scenarijus greičiausiai skatino ir įstrigusios derybos su Lenkija dėl galimos antrosios *LitPol Link* jungties. „Kadangi Lenkija [tuo metu] nedemonstravo nuosavybės jausmo, o sinchronizacija kaip tikslas niekur nedingsta, dėl to reikia ieškoti alternatyvų. Ir viena iš alternatyvų galėtų būti sinchronizacija su Šiaurės šalimis“, – apie galimus Estijos atstovų motyvus pasakojo Ž. Vaičiūnas. Anot jo, Lietuvos atstovai neneigė tokio varianto suprasdami, kad tikslas vis vien išlieka sinchronizacija. „Sakėme, kad abejojame techninėmis ir finansinėmis galimybėmis tai įgyvendinti, bet kartu sutikome, kad reikia tai išanalizuoti, kad būtume įsitikinę, jog sinchronizacija per Lenkiją yra optimalus variantas“, – teigė Ž. Vaičiūnas.

Naują studiją, kurioje būtų aptariami ir Estijos siūlomi variantai, ėmėsi rengti Europos Komisijos finansuojamas Jungtinis Tyrimų Centras (*Joint Research Centre*, JRC). Jau 2016 m. kovą buvo pateikti tarpiniai rezultatai, o 2017 m. birželį buvo pateikta galutinė ataskaita. Joje buvo įvertinti trys galimi scenarijai:

1. Baltijos šalys lieka ne-sinchronizuotos nė su viena europinių tinklų sistema; a) Baltijos šalys nesikeičia pirminiais galios rezervais su kaimyninėmis šalimis; b) Baltijos šalys turi galimybę keistis pirminiu galios rezervu per Estlink 1 ir NordBalt jungtis.
2. Baltijos šalys sinchronizuojasi su NORDEL tinklu per naują povandeninę kintamos srovės (AC) liniją tarp Estijos ir Suomijos.
3. Sinchronizacija per Lenkiją dviem būdais: a) tik su egzistuojančia dvigubos grandinės kintamos srovės linija LitPol Link 1; b) su LitPol Link 1 ir nauja 2 dvigubos grandinės kintamos srovės linija LitPol Link 2.

Studijos vertinimu, brangiausiai galėtų kainuoti sinchronizavimo su NORDEL scenarijus – apie 600 mln. eurų (įtraukus Visagino AE galimybę – net 974 mln. eurų). Pigiausias variantas buvo numatyta sinchronizacija per Lenkiją tik su *LitPol Link 1* (18 mln. eurų), o papildomos *LitPol Link 2*

jungties įtraukimas į scenarijų kaštus padidintų iki 209–215 mln. eurų (priklausomai nuo to, ar būtų statoma Visagino AE).⁵⁸

1 lentelė. JRC studijos pateikti sinchronizacijos įgyvendinimo scenarijų kaštai, 2016 m.

Scenarijus	Bendros investicijų išlaidos, mln. Eur (2016)	Scenarijų kaštai su VAE
Referentinis	27,7	42.9
1a	264,0	815.9
1b	103,4	102.6
2	601.6	974.1
3a	18.0	18.0
3b	215.2	209.0

Šaltinis: JRC, „Integration of the Baltic States into the EU electricity system: A technical and economic analysis: executive summary, 2017.

Kaip papildomi argumentai prie JRC studijos 2016 m. lapkritį buvo parengta Šiaurės šalių elektros tinklų operatorių *Statnett*, *Fingrid*, *Energinet.dk* ir *Svenska Kraftnät* studija Baltijos šalių sinchronizacijos poveikis Šiaurės šalių elektros sistemos stabilumui (*Impact of Baltic Synchronization on the Nordic Power System Stability*).⁵⁹ Šios studijos išvados buvo gana konkrečios: „Sinchronizavimas gali turėti didelės įtakos sistemos stabilumui, jei nebus imtasi korekcijų. Akivaizdu, kad sinchronizacija sukels

pasekmes ir sąnaudas tiek Šiaurės, tiek Baltijos sistemoms, pavyzdžiui, dėl naujos įrangos, studijų poreikių ir darbų, skirtų visų pirma Baltijos šalims atnaujinti generatorių valdymo blokus.“ Kaip esminė rekomendacija buvo pateikta išvada, kad Baltijos šalims, jei jau jos nori pasitraukti iš IPS/UPS sistemos, geriau sinchronizuotis su taip pat didele ir stabilia kontinentinės Europos elektros sistema, o

Jei siekiama desinchronizuotis nuo Rusijos sistemos, antras geriausias variantas Baltijos sistemai yra sinchronizacija su kita didele ir stabilia sistema, t. y. kontinentine Europa. Kaip parodyta šiame pranešime, taip pat galima sinchronizuotis su mažesne Šiaurės šalių sistema, tačiau tam kiltų įvairių problemų, kurias būtina išspręsti.

Impact of Baltic Synchronization on the Nordic Power System Stability, 2016

⁵⁸ Joint Research Centre (European Commission), Integration of the Baltic States into the EU electricity system A technical and economic analysis: executive summary, 2017 m. birželio 2 d., <https://publications.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/8d3b-7da2-562e-11e7-a5ca-01aa75ed71a1/language-en/format-PDF/source-31392329>

⁵⁹ Fingrid, Statnett, SvenskaKraftnat, EnergiNet.Dk, Impact of Baltic Synchronization on the Nordic Power System Stability, 2016. <https://www.svk.se/siteassets/om-oss/rapporter/impact-of-baltic-synchronization-on-the-nordic-power-system-stability.pdf>

ne Šiaurės šalimis. Šiaurės šalių operatoriai labai grubiai apskaičiavo, kad vien tik tiesioginės išlaidos (susijusios su dinaminio ir įtampos stabilumo užtikrinimu) tokiam sinchronizavimo būdai siektų 550–600 mln. eurų.

Kaip pastebėjo daugelis ekspertų,⁶⁰ Estijos pastangos įtraukti į sinchronizavimo scenarijus ir Šiaurės šalių variantą įtraukė proceso dalyvius į bemaž dvejus metus trukusį papildomų galimybių studijų rengimą, sukėlė abejonių dėl Baltijos šalių bendros pozicijos ir atidėjo galutinį politinį susitarimą dėl sinchronizacijos būdo, ES finansavimo projektams užtikrinimo ir galimybių imtis techninių darbų.

Lenkijos pozicijos pasikeitė tik tuomet, kai Lietuva ėmė lanksčiau žiūrėti į *LitPol Link* antrosios linijos poreikį ir pakeitė savo primygtinę poziciją į politinį sprendimą kalbėti apie sinchronizacijos tikslą, o ne būtinybę pastatyti *LitPol Link 2* liniją. Tai leido techniniai įvertinimai, kad galima remtis ir viena dvigrande *LitPol Link* jungtimi su papildomais techniniais sprendimais saugumui užtikrinti, kad būtų pereita prie sinchroninio režimo. Būtent toks sinchronizacijos variantas 2016 m. JRC studijoje buvo pripažintas pigiausiu.

Politinė 3B krizė

2017 m. sutarimas su Lenkija dėl sinchronizacijos galimybių perėjo nuo kategoriško neigimo, klausimo atidėliojimo prie pritarimo. 2017 m. sausį tarptautinė konsultacijų bendrovė „Tractebel Engineering“ pradėjo studiją, skirtą pasirengti Baltijos šalių elektros sistemų veikimo izoliuotu režimu bandymui. Tai taip pat turėjo prisidėti prie besikeičiančios Lenkijos atstovų pozicijos, demonstruojant, jog iki realių sinchronizacijos darbų bus atsakyta į svarbius techninius klausimus. Studijoje taikyti modeliai turėjo atsakyti į klausimus, kokias technologines

priemones savo tinkle turės įdiegti Lietuvos, Latvijos ir Estijos elektros perdavimo sistemų operatoriai, koks izoliuoto veikimo bandymo laikas gali būti parrankiausias. 2017 m. rugpjūčio mėn. pristatytoje studijoje buvo numatyta, kad palankiausias bandymams laikas – 2019 m. vasara.

Vis dėlto 2017 m. pirmojoje pusėje vis dar nebuvo galutinio politinio susitarimo tarp trijų Baltijos šalių dėl sinchronizacijos modelio. Iš Estijos pusės ir toliau egzistavo abejonės, ar pakankamai saugu būtų sinchronizaciją įgyvendinti tik per vieną *LitPol Link* jungtį su Lenkija. **2017 m. kovo 29 d.** BEMIP formato darbo grupė, skirta Baltijos šalių tinklų integracijai į kontinentinės Europos tinklus, priėmė išvadą, kuriose patvirtino JRC studijos rezultatus ir įvertino kitas, papildomas studijas, kurios leido preliminariai apskaičiuoti skirtingų sinchronizacijos variantų kaštus (įskaitant vidinius tinklų stiprinimo darbus ir būtinų papildomų generacijos pajėgumų įvedimą).

BEMIP darbo grupės išvadose buvo konstatuojama, kad sinchronizacija per Lenkiją su *LitPol Link 2* būtų efektyviausia kaštų prasme, tačiau pabrėžė, kad prieš politinius susitarimus būtina atsižvelgti ir į geopolitinius aspektus, kurie gali kilti atsijungiant nuo IPS/UPS sistemos. Galutinėje išvadoje buvo nurodoma, jog BEMIP aukšto lygio atstovų grupė gali pritarti politiniam sprendimui sinchronizuoti Baltijos tinklus per Lenkiją.

... Lenkijos teritorijoje naujos linijos LitPol Link 2 kūrimas teoriškai yra įmanomas, tačiau dėl techninių ir aplinkosauginių priežasčių Lenkijai būtų labai sudėtingas, todėl gali atsirasti papildomų investicijų į Lenkijos sistemą poreikis. Lenkijos linijos dalis reikalauja tolesnės analizės, nuodugnai išnagrinėti esamą infrastruktūrą, topografiją ir geologines savybes, įskaitant viešąsias konsultacijas.

Meeting of the Baltic Energy Market Interconnection Plan (BEMIP) Working Group on Various aspects of the integration of the Baltic States' electricity network into the continental European network, including their synchronous operation - Conclusions, Brussels, 29 March 2017

Kaip teigė ekspertai, buvo tikimasi, kad tai leis pasiekti politinį susitarimą tarp Baltijos šalių vyriausybės dėl sinchronizavimo krypties ir tuomet imtis tolesnių techninių pasirengimo etapų, ypač apsisprendžiant – vienos ar dviejų jungčių su Lenkija reikės. Vis dėlto šios grupės išvadų nepakako, kad būtų pasiektas politinis susitarimas. Buvo nuspręsta palaukti, kol bus atlikta papildoma dažnio palaikymo ir dinaminė elektros tinklų sinchronizacijos studija, kurią turėjo koordinuoti visų šalių per-

davimo sistemų operatoriai su ES perdavimo sistemos asociacija ENTSO-E.

2017 m. gegužės 9 d. Taline įvykusiame Baltijos šalių ir Lenkijos premjerų susitikime buvo paskelbta,

⁶⁰ Apie tai rašė ir A. Molis bei J. Juozaitis, „Baltic Plug into European Electricity Network: Perspectives of Success“, Humanities and Social Sciences: Latvia, Volume 25(1), 2017, p. 20-44. https://elstalpykla.vdu.lt/bitstream/handle/1/36152/ISSN1022-4483_2017_V_25_1.PG_20-44.pdf?sequence=1

kad birželį turėtų būti pasirašytas politinis supratimo memorandumas tarp trijų Baltijos šalių dėl sinchronizacijos per Lenkiją. Kaip tuomet teigė Lietuvos energetikos ministras Ž. Vaičiūnas ir *Lidgrid* vadovas D. Virbickas, dėl antrosios linijos su Lenkija būtų galima nuspręsti po to, kai iš ENSO-E bus gauti techniniai įvertinimai ir reikalingų darbų sąrašas.⁶¹

Vis dėlto aukščiausiu politiniu lygiu tarp Lietuvos, Latvijos ir Estijos nebuvo aiškaus sutarimo. Kaip teigė Ž. Vaičiūnas, nesutarimas išryškėjo tarp balandžio ir birželio. Vienas paskutiniųjų bandymų buvo Lietuvos ir Estijos prezidentų susitikime 2017 m. birželio 5 d.⁶² „Mes siekėme įtikinti Estiją, kad mums užtenka vienos *LitPol Link* jungties, nes ginčo esmė buvo jungčių skaičius su Lenkija. Jie sakė, jog reikia dviejų, o mes sakėme, kad techniškai pakanka vienos, nes tikslas yra sinchronizacija“, – pasakojo Ž. Vaičiūnas.⁶³ Vis dėlto, anot Dalios Grybauskaitės patarėjo užsienio politikos klausimais Nerijaus Aleksiejūno, Lietuvos prezidentė, matydama estų nenorą pasirašyti politinę deklaraciją ir svarstymus, kad reikia dar papildomų studijų, užsiminė, kad, jeigu nepavyksta pasiekti bendro sutarimo, tuomet galima sinchronizuotis atskirai – Lietuva per Lenkiją, o Estija – per Suomiją.⁶⁴ Pasak tuometinio D. Grybauskaitės patarėjo A. Molio, tai nebuvo vien tuščias blefavimas – prezidentė norėjo estams pateikti ir labai grubius įvertinimus, patvirtinančius, kad Lietuva gali viena sinchronizuotis su Lenkija. SGD terminalo precedentas, kai Lietuva nelaukė galutinio susitarimo su latviais ir estais, galėjo sustiprinti įspūdį, jog Lietuva gali pasirinkti ir savarankiško sinchronizavimo kelią.

Anot Ž. Vaičiūno, Europos Komisija siūlė pasirašyti bent jau bendro pobūdžio deklaraciją. „Mes atmetėme tokį variantą, kadangi laikėmės pozicijos, kad reikia rimto principinio susitarimo arba tada jokio, nes ir taip sugaišome pakankamai daug brangaus laiko“, – pasakojo Ž. Vaičiūnas.

2017 m. birželį numatytas supratimo memorandumo pasirašymas taip ir neįvyko. Kiek vėliau Lietuvos premjeras Saulius Skvernelis taip

pat užsiminė, kad Lietuva gali siekti sinchronizacijos per Lenkiją viena, be kitų Baltijos šalių. „Realiausias kelias (sinchronizuotis) per Lenkiją. Tik klausimas, kiek be Lietuvos projekte dalyvaus kitų Baltijos šalių. Jei diskutuosime dešimtmečiais, tai galime likti energetine sala. Lenkija čia yra esminis ir strateginis partneris“, – naujienų agentūrai BNS 2017 m. rugpjūčio 15 d. sakė premjeras.⁶⁵ Iš esmės tą patį jis pakartojo ir rugsėjo 5 d., kai turėjo susitikimą Lenkijoje su premjere Beata Szydlo ir Latvijos premjeru Mariu Kučinskiu.⁶⁶

Apibendrinant 2015–2017 m. rugsėjo laikotarpį galima teigti, kad buvo pagaliau teigiamai išspręstas Lenkijos principinio dalyvavimo sinchronizacijos projekte klausimas, atliktos svarbios studijos, patvirtinančios sinchronizavimo per Lenkiją privalumus, lyginant su kitais scenarijais. Tačiau tolimesnė projekto eiga pateko į aklavietę dėl Estijos ir Latvijos spaudimo laikytis dviejų AC linijų per Lenkiją varianto, o svarstymai apie sinchronizavimą per Šiaurės šalis tik padidino tarpusavio nepasitikėjimą ir atidėjo politinį sutarimą.

V etapas.

Politisinis lūžis

2017–2019 m.

2017 m. rugsėjį Vyriausybės ir prezidentės D. Grybauskaitės pastangomis į politinio susitarimo tarp Baltijos šalių paieškas dar aktyviau įsitraukė Europos Komisija.

Kaip pasakojo Ž. Vaičiūnas, dar rugsėjo viduryje susitikime Lenkijoje, Krynicoje, buvo užsitikrintas principinis Lenkijos palaikymas sinchronizacijai. „Mes realiai pasiekėme principinį sutarimą su Lenkija. Lenkija iš esmės sutiko prisidėti ir išipareigojo Baltijos šalių sinchronizacijai su tokia prielaida, kad tai neturėtų sukelti grėsmės strateginiams Lenkijos interesams ir kad mes ieškotume visokių variantų. Jau tuo metu buvo pradėta kalbėti apie galimas alternatyvas antrai *LitPol Link* jungčiai, t. y. kad šalia esamos

⁶¹ Naglis Navakas, „Baltijos šalys pamažu stumiasi link sinchronizacijos“, Verslo žinios, 2017 m. gegužės 9 d. <https://www.vz.lt/energetika/2017/05/09/baltijos-salys-pamazu-stumiasi-link-sinchronizacijos>

⁶² LR Prezidentės spaudos tarnyba, Lietuva ir Estija stiprina regiono saugumą ir gerovę, 2017 m. birželio 5 d. <https://www.lrp.lt/lt/lietuva-ir-estija-stiprina-regiono-sauguma-ir-gerove/27713>

⁶³ Interviu su Žygimantu Vaičiūnu

⁶⁴ Interviu su Nerijumi Aleksiejūnu

⁶⁵ BNS, Lrt.lt, S. Skvernelis giria pažangą santykiuose su Lenkija, 2017 m. rugpjūčio 15 d. <https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/183143/s-skvernelis-giria-pazanga-santykiuose-su-lenkija>

⁶⁶ BNS, Lrt.lt, S. Skvernelis sako užsitikrinęs Lenkijos paramą dėl elektros tinklų sinchronizavimo, 2017 m. rugsėjo 5 d., <https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/185266/s-skvernelis-sako-uzsitikrines-lenkijos-parama-del-elektros-tinklu-sinchronizavimo>

sausumos jungties galbūt kaip kompromisas galėtų būti jūrinė jungtis.⁶⁷

2017 m. rugsėjo 19–21 d. savo vizito metu Taline Europos Komisijos viceprezidentas energetikai M. Šefčovičius pareiškė, jog politinį susitarimą dėl sinchronizacijos Baltijos šalys turėtų pasirašyti arba kitų metų kovą, arba vėliausiai birželio mėnesį – tai priklausytų nuo to, kada bus baigtos dinaminė ir sistemos stabilumo užtikrinimo studijos. „Bendrame Lietuvos, Lenkijos, Latvijos, Estijos, Europos Komisijos susitikime buvo sudarytas veiksmų planas, kaip mes turėtume pasiekti politinį susitarimą, t. y. numatyta atlikti dvi papildomas studijas – dinaminę ir stabilumo; sudaryti darbų grafiką, užtikrinti nuolatinę politinę kontrolę, pavyzdžiui, kad Energetikos Tarybos susitikimo paraštėse gruodžio mėn. būtų įvertinta pažanga“, – teigė Ž. Vaičiūnas.

2017 m. rugsėjo 29 d. Taline vykusiame ES aukščiausio lygio susitikime, skirtame ES skaitmeninei darbotvarkei, D. Grybauskaitė susitiko su J. C. Junkeriu, kurio paprašė paramos, ieškant sutarimo su latviais ir estais dėl sinchronizacijos būdo. „Elektros tinklų sinchronizacija yra ir Lietuvos, ir visos ES energetinio saugumo klausimas. Laiko delsti nėra – galimybė pretenduoti į europines lėšas dar šiame ES biudžete priklauso nuo gebėjimo susitarti ir skubiai parengti būtinus projektus. Tam, kad sprendimai nebūtų atidėliojami, būtinas ir EK palaikymas“, – buvo teigiama prezidentūros pranešime.⁶⁸

2017 m. rugsėjį Lenkijoje keturi elektros perdavimo sistemų operatoriai (Lietuvos „Litgrid“;

Lenkijos PSE, Latvijos AST ir Estijos „Elering“) sutarė pradėti dinaminę Baltijos šalių sinchronizacijos su kontinentinės Europos tinklais studiją. Ji turėjo padėti nustatyti technines sinchronizavimo sąlygas. Vėliau buvo nuspręsta, kad dinaminę studiją atliks Gdanskio universiteto mokslininkai – sutartis buvo pasirašyta 2018 m. balandį.

2017 m. gruodžio 18 d. Baltijos šalių premjerai pasirašė bendrą pareiškimą, kuriame buvo užfiksuotas palaikymas 2017 m. rugsėjo 19 d. pasiektiems susitarimams tarp Europos

Komisijos, Lenkijos ir Baltijos šalių atstovų. Taip pat šiame pareiškime buvo nurodyta, kad laukiama dinaminės studijos ir dažnių stabilumo analizės, dėl kurių sutarė visų keturių šalių tinklų operatoriai, ir tikimasi iki 2018 m. vasaros parengti politinį susitarimą. „Anksčiau būdavo skirtingos nuomonės, dabar jos artėja prie bendro vardiklio. Visi pripažįsta, kad sinchronizaciją racionaliausia vykdyti per Lenkiją. Pripažįstama, kad vienos jungties galimybę galima svarstyti kaip realistišką. Aišku, jei būtų dvi linijos, būtų labai gerai“, – naujienų agentūrai BNS tuo metu teigė premjero S. Skvernelio patarėjas Deividas Matulionis.⁶⁹

Kaip tik tuo pat metu Baltijos šalių ir Lenkijos energetikos ministrai susitiko su Komisijos atstovais (viceprezidentu M. Šefčovičiumi ir Europos Komisijos komisaru M. A. Cañete) Europos Energetinės Tarybos susitikime, kur taip pat buvo patvirtinti jau pasiekti įsipareigojimai ir pasiryžimas kuo greičiau pasiekti politinį susitarimą, nes nuo to priklauso ir galimybės gauti paramą pagal Europos infrastuktūros tinklų (angl. *Connecting Europe Facility*) priemonę.

... Pabrėžė, kad šios studijos turėtų būti baigtos 2018 m. pavasarį ir pateikti išsamią informaciją, kuri padės iki 2018 m. vasaros priimti politinį sprendimą, ir judėti į priekį be tolesnių vėlavimų su tinkamiausiu, patikimiausiu ir ekonomiškiausiu sinchronizavimo scenarijumi. Ypač pabrėžta, kad Europos infrastruktūros tinklų priemonės finansavimas ir jo prieinamumas yra labai svarbūs sėkmingam projekto įgyvendinimui.

Joint statement, Prime Ministers' Council of the Baltic Council of Ministers, 2017 12 18

Šaltinis: EC-Audiovisual Service/Photo:Etienne Ansotte

⁶⁷ Interviu su Žygimantu Vaičiūnu.

⁶⁸ LR Prezidentės spaudos tarnyba, Lietuvos energetiniai siekiai – tiesiogiai EK pirmininkui, 2017 m. rugsėjo 29 d. <https://www.lrp.lt/lt/lietuvos-energetiniai-siekiai-tiesiogiai-ek-pirmininkui/28551>

⁶⁹ Vaidotas Beniušis, BNS, Baltijos šalių premjerai: elektros sistemos su Vakarais bus jungiamos per Lenkiją, 2017 m. gruodžio 18 d. <https://www.delfi.lt/verslas/energetika/baltijos-saliu-premjerai-elektros-sistemos-su-vakarais-bus-jungiamos-per-lenkija.d?id=76679309>

2018 m. vasario 19 d. BEMIP Aukšto lygio grupės, skirtos sinchronizacijai, susitikimo išvadose buvo nurodyta, jog ENSO-E ir keturių šalių sistemų operatorių inicijuotos dažnio stabilumo studijos tikimasi sulaukti iki 2018 m. kovo 31 d., o dinaminės studijos rezultatų – iki 2018 m. gegužės 31 d. Taip pat buvo numatyta, kad Europos Komisija, Lenkija ir Baltijos šalys sukurs grupę, turinčią parengti politinio susitarimo dėl sinchronizacijos juodraščių.

Politiniu Lenkijos išitraukimo į suintensyvėjusį procesą užtvirtinimu tapo **2018 m. kovo 9 d.** pasirašytas Supratimo memorandumas tarp Lenkijos ir Lietuvos energetikos ministrų. Jame tarp įvairių bendradarbiavimo sričių energetikos klausimais buvo paminėtas sinchroninis elektros tinklų sujungimas. Memorandume buvo numatyta vykdyti aukšto lygio (ministrų lygiu) konsultacijas tarp abiejų šalių.

Kaip pasakojo Ž. Vaičiūnas, politiškai buvo svarbu nepaleisti išibėgėjusio proceso ir fiksuoti tarpinius rezultatus. Tai buvo padaryta **2018 m. kovo 22 d.** Europos Vadovų Tarybos susitikimo metu, kai paskelbtas Europos Komisijos pareiškimas apie Lenkijos ir Baltijos šalių vadovų susitikimą ir patvirtintą pasiryžimą 2018 m. birželį pasirašyti politinį susitarimą dėl pasirinkto sinchronizacijos būdo.⁷⁰ „Susitikimuose Komisija referuodavo, kad Europos Komisijai ir Europos Komisijos prezidentui J. C. Junckeriui [politinis susitarimas dėl sinchronizacijos] buvo svarbus dalykas, na, ir dėl to mes turėtume „nepavesti“ šioje vietoje Europos Komisijos. Kadangi dar 2017 m. rudenį M. Šefčovičius buvo pasakęs, kad politinis susitarimas turi būti pasiektas kovą arba vėliausiai birželį, reikėjo tarpinio finišo kovo mėnesį. Kovą įvyko Lenkijos ir Baltijos valstybių vadovų susitikimas su EK pirmininku J. C. Junckeriu ir jo metu buvo pasakyta, kad šalys iš esmės yra pasirengusios pasirašyti politinį susitarimą birželį. Susitikimo akimirka įamžinta ir simbolinėje nuotraukoje“, – sakė Ž. Vaičiūnas.

Kaip aiškino energetikos ministras, tuo laikotarpiu gimė trijų techninių parametrų sinchronizacijos

projektas: esama *LitPol Link* jungtis; jūrinė jungtis tarp Lietuvos ir Lenkijos, kuri pastiprina sinchronizaciją; papildomi sinchroniniai kompensatoriai, t. y. techninė priemonė, kuri padėtų kompensuoti nuosavos generacijos trūkumą.

Papildomos asinchroninės jungties įtraukimas leido sumažinti Latvijos ir Estijos nuogaštavimus dėl galimų sistemos saugumo rizikų. Povandeninė jungtis „Harmony Link“ potencialiai užtikrins 700 MW pralaidumą, kas leis toliau naudotis elektros energijos prekybos galimybe, kai *LitPol Link* veiks tik sinchroniniu režimu (t. y. nebevyks elektros importo ir eksporto prekyba). Kaip teigė ekspertai, dabartiniai rinkos dalyviai nenorėtų, kad dėl sinchronizacijos elektros pralaidumas tarp Lenkijos ir Lietuvos taptų nulinis, tai būtų žalinga tiek vartotojams, tiek elektros gamintojams ar tiekėjams.

Be to, jūrinis kabelis leidžia, net ir įvykus sinchroninio režimo atsijungimui per *LitPol Link*, nutrūkus sisteminių paslaugų tiekimui, numatyti, kad bus galima iki 100 MW gauti papildomos elektros energijos Baltijos šalių sistemai palaikyti. Taip pat per jūrinę jungtį su Lenkija galima atkurti Baltijos šalių sistemas, kai reikėtų grįžti po atsijungimo į sinchroninį režimą.

Minėti du privalumai – elektros rinkos srautų palaišymas ir papildomos paslaugos sinchroninės jungties sutrikimo atveju – leido išspręsti pagrindinius techninius prieštaravimus iš Latvijos ir Estijos pusės, kad vienos *LitPol Link* jungties nepakanka. *Harmony Link* statyba gali būti naudinga ir Lenkijai, nes tame pakrantės regione planuojama statyti nemažą vėjo jėgainių parką ir padėti Lenkijai šį projektą sujungti su visa Lenkijos sistema.

2018 m. balandžio 18 d. Sofijoje keturių šalių elektros tinklų operatorių ir ES INEA agentūros atstovai pasirašė 125 tūkst. vertės paramos sutartį pagal Europos infrastuktūros tinklų (angl. *Connecting Europe Facility*) priemonę dėl dinaminės studijos parengimo.

2018 m. birželio 28 d. vyktant Europos Vadovų Tarybos susitikimui specialioje ceremonijoje buvo pasirašytas istorinis susitarimas dėl Politinių Kelio gairių (angl. *Political Roadmap*), vedančių į sinchronizacijos projekto įgyvendinimą. Šį susitarimą pasirašė Europos Komisijos prezidentas J. C. Junckeris, Lietuvos prezidentė D. Grybauskaitė, Estijos premjeras Jūri Ratas,

Nuo mūsų mandato pradžios mano Komisija įsipareigojo visapusiškai integruoti Baltijos valstybių tinklus į likusią Europą. Tai mūsų pareiga ir būtinybė Baltijos šalims ir ES. (...) Šiame veiksmų plane nustatėme 2025 m. kaip galutinį sinchronizacijos tikslą. (...) Šiandien mes matome projektą, dėl kurio nusprendėme dirbti kartu ir sinchroniškai siekti bendro tikslo. Kantrybės, sunkaus darbo ir kompromiso dvasios dėka mums pavyko rasti europietiškus, paremtus solidarumu sprendimus, kurie stiprina mūsų Sąjungą.

Jean-Claude Juncker, 2018 06 22

⁷⁰ European Commission, Energy Union: Synchronisation of the Baltic States' electricity network with the European system will strengthen solidarity and regional security of supply, Brussels, 22 March 2018. http://europa.eu/rapid/press-release_STATEMENT-18-2142_en.htm

Latvijos premjeras Māris Kučinskis ir Lenkijos premjeras Mateusz Morawiecki. Skirtingai nei visos kitos iki tol buvusios politinės deklaracijos, susitarimas numatė labai konkrečius veiksmus ir terminus jiems įgyvendinti. Šiame susitarime jau konkrečiai užfiksuota, kad Baltijos šalių sinchronizacija su kontinentinės Europos tinklais turi vykti per Lenkiją, remiantis jau egzistuojančia *LitPol Link* jungtimi ir papildoma asinchronine jūrine HVDC jungtimi tarp Lietuvos ir Lenkijos bei papildomomis techninėmis priemonėmis, kurios užtikrins tinklo stabilumą. Numatyta, jog iki 2018 m. rugpjūčio turi būti pateikti tyrimų rezultatai, kokių papildomų techninių priemonių reikia konkrečiai imtis ir kokie būtų jų kaštai. Taip pat nurodyta, kad 2018 m. rugsėjo 14 d. turėtų būti duota „žalia šviesa“ projekto techniniam inicijavimui BEMIP aukšto lygio atstovų susitikime ir iškart po to Lenkijos elektros tinklų operatorius kartu su Baltijos šalių operatoriais pateiks paraišką ES elektros tinklų operatorių asociacijai ENSO-E, kad būtų įtrauktos Baltijos šalys į kontinentinės Europos tinklą. Svarbus „kelio gairių“ akcentas – tezė, kad „Estija, Latvija ir Lietuva kviečia Komisiją pradėti būtinas procedūras, kad būtų galima pradėti diskusijas su Rusija ir Baltarusija, kad Rusijos, įskaitant Kaliningrado sritį, ir Baltarusijos sistemų sinchronizavimo procesą būtų galima valdyti be papildomos rizikos jų sistemų saugumui“. Šiuo atveju siekiama, kad Europos Komisija derybose užtikrintų, kad trečiosios šalys (Rusija ir Baltarusija) neturėtų pretekstų formaliai kelti pretenzijų, kad dėl Baltijos šalių sinchronizavimo gali nukentėti jų tinklų saugumas. Ypač čia svarbus Kaliningrado veiksnys – susitarime užsimenama, kad Kaliningrado sistemos stabilumui užtikrinti gali būti naudojamos dvi HVDC srovės keitiklių stotys (angl. *back-to-back stations*), kuriomis būtų galima vykdyti elektros tranzitą, „jei tokia techninė būtinybė iškiltų“ ir toks poreikis būtų techniškai pagrįstas.

Šis politinis susitarimas žymėjo svarbų ilgo proceso etapo pabaigą – užbaigtas politinis sinchronizacijos būdo derinimas ir pereita prie techninio įgyvendinimo dalies. Aukščiausiu lygiu pasirašytas „kelio gairių“ dokumentas liudijo, kad pagaliau visos mechanizmo dalys ėmė sukintis sąveikaudamos viena su kita, nusistovėjo visų skirtingų interesų balansas, ir tai leido „paleisti“ sinchronizacijos projektą biurokratiniam ir techniniam įgyvendinimui.

Kaip ir buvo numatyta, **2018 m. rugpjūčio 31 d.** buvo pateikti Dinaminio ir Dažnio stabilumo studijų rezultatai, o jau **rugsėjo 14 d.** – BEMIP Aukšto lygio grupės (HLG) atstovų susitikime patvirtinta, kad techninis sinchronizacijos su KET sprendimas yra priimtinas. Šiame sprendime buvo pakartotas sinchronizacijos modelis: *LitPol Link* + nauja Lietuvos ir Lenkijos HVDC jūrinė jungtis + sinchroniniai kompensatoriai.

Iš karto po to **2018 m. rugsėjo 21 d.** Lenkijos perdavimo sistemos operatorius PSE kartu su Baltijos šalių perdavimo sistemos operatoriais pateikė paraišką ENTSO-E dėl sinchronizacijos techninių prisijungimo sąlygų. **2018 m. spalio 9 d.** ENTSO-E priėmė sprendimą išplėsti Europos perdavimo sistemų sinchroninę erdvę į Baltijos šalis ir pradėjo rengti sinchronizacijos techninių sąlygų aprašą.

2018 m. spalio 10 d. Baltijos šalių sistemų operatoriai „Litgrid“, AST ir „Elering“ pateikė bendrą paraišką ES pirmojo sinchronizacijos etapo finansavimui iš CEF gauti – apie 432,5 mln. Eur. 2019 m. sausį iš CEF programos pirmajam sinchronizacijos įgyvendinimo etapui buvo numatyta skirti 324 mln. Eur (75 proc.), t. y. maksimalią galimą finansavimo sumą energetikos projektams. Lietuvos energetikos sistemos darbams numatyta 125,2 mln. Eur. Iš viso Lietuvoje numatyta darbų už 167 mln. Eur.

2018 m. gruodžio 21 d. buvo pasirašytas „Litgrid“ ir Lenkijos PSO susitarimas dėl jūrinės HVDC jungties („Harmony Link“) projekto parengiamųjų darbų pradžios. Šios jungties statyba – pagrindinis antrojo sinchronizacijos etapo darbas. Numatoma, kad galutinis investavimo sprendimas dėl „Harmony Link“ bus pasirašytas 2020 m.

Po 2018 m. birželio „Kelio gairių“ susitarimo ir rugsėjo BEMIP Aukšto lygio grupės patvirtinimų politinės priežiūros poreikis išlieka. BEMIP grupės atstovai yra įsipareigoję prižiūrėti techninių ir politinių susitarimų eigą ir sekti, kad nebūtų nukrypta nuo numatyto darbų plano. 2019 m. vasario 19 d. BEMIP HLG susitikimo išvadose taip pat pažymėta, kad prasideda techninės diskusijos su Rusijos ir Baltarusijos atstovais dėl pasirengimo atsijungti nuo BRELL sistemos. Pastarasis klausimas gali kelti tiek politinių, tiek techninių rizikų.

2017 m. tapo lūžio momentu, kai pagaliau ėmė veikti visos „mechanizmo dalys“, kurioms iki tol trūko sąveikos:

- Lenkija parėmė principinį sinchronizavimo per jos tinklus būdą.
- Europos Komisija paragino kuo greičiau užbaigti susitarimą tarp Baltijos šalių (čia ypač svarbus buvo finansavimo aspektas).
- Estija sutiko atsitraukti nuo scenarijaus sinchronizuotis per Šiaurės šalis.
- Latvija ir Estija sutiko svarstyti įvairius galimus sinchronizavimo per Lenkiją variantus (ne vien tik *LitPol Link 2* scenarijų).

Kaštai

Pagal pasirinktą sinchronizacijos modelį viso projekto kaštai (CAPEX, *Capital expenditures*) šiuo metu vertinami apie 1,5 mlrd. Eur: 432 mln. Eur pirmam etapui ir 1,075 mln. Eur II ir III etapams. Pirmajame etape jau skirta 75 proc. CEF programos lėšų, tad Baltijos šalių operatoriams iš viso tektų sukaupti 108,2 mln. Eur. Atitinkamai tikimasi, kad ir II bei III etapo 75 proc. finansavimo bus skirta iš CEF programos. Skaičiuojama, kad II–III etapuose Baltijos šalių perdavimo sistemos operatoriai turės prisidėti prie investicijų po vidutiniškai 90 mln. Eur per šešerius metus arba po 15 mln. Eur kasmet.

I etapas

	Poreikis, mln. Eur	Nuosavos lėšos, mln. Eur	Įtaka perdavimo tarifui, proc.
Lietuva	167	41,8	3,3
Latvija	77,7	19,4	0,4
Estija	187,8	47	3,36
Iš viso	432,5	108,2	

II–III etapai (2020–2025 m.)

Projektai	Preliminarus bendras poreikis, mln. Eur	ES CEF programa (tikintis 75 proc. finansavimo)
Harmony Link	650	487
Dažnio stabilumo užtikrinimas	225	169
Desinchronizacija nuo UPS/IPS	200	150
Iš viso	1075	806

Šaltinis: „Litgrid“

Tolimesni žingsniai ir rizikos

Gegužės pradžioje ENTSO-E pateikė Sujungimo sutarties (angl. *Connection Agreement*) projektą ir techninių sąlygų sąrašą (angl. *Catalogue of Measures*). Lietuva iš 409 nustatytų reikalavimų šiuo metu tenkina 169, tai yra 40 proc., tai, ekspertų teigimu, yra visai neblogai. Panaši situacija yra Latvijoje ir Estijoje. Tikimasi, kad gegužės pabaigos bus oficialiai pasirašyta Sujungimo sutartis. Tai galutinis oficialus sprendimas, kuris žymės pirmojo sinchronizacijos įgyvendinimo pradžią ir konkrečius darbus, kuriuose būtina atlikti pagal ENTSO-E priemonių sąrašą.

Vis dėlto net ir pradėjus techninio įgyvendinimo etapą nėra jokių garantijų, kad procesas visiškai sklandžiai vyks iki 2025 m. Atmetus grynai techninio pobūdžio *force majeure* ir įvertinus ekspertų paminėtus iššūkius, galima išskirti tokias svarbiausias rizikas:

1. Kaliningrado srities izoliuoto režimo bandymai. Šie bandymai buvo numatyti 2019 m. gegužės 24–26 d. Nors tai laikoma visiškai techniniu veiksmu, nereikia pamiršti, kad gegužės 26 d. Lietuvoje vyko rinkimai į Europos Parlamentą ir antrasis prezidento rinkimų turas. Galbūt tai tik sutapimas, tačiau ekspertai užsiminė, kad pasinaudojant Kaliningrado srities elektros tinklų izoliuotu režimu gali būti testuojamos ir kitos priemonės (pvz., kibernetinių išpuolių), kurios galėtų paveikti Baltijos šalių elektros sistemą. Kaliningrado srities izoliuoto režimo bandymai gali pateikti keletą galimų Baltijos šalių sinchronizacijos įgyvendinimo pokyčių: a) nesėkmingų bandymų atveju Rusija gali prašyti papildomų priemonių, kurios užtikrintų Kaliningrado srities tinklų stabilumą ir saugumą po desinchronizacijos nuo UPS/IPS; tai gali kažkiek padidinti viso projekto kaštus; b) sėkmingo bandymo atveju Rusija ir Baltarusija gali būti greičiau pasirengusios atjungti Baltijos šalis nuo UPS/IPS sistemos, grasinti tai padaryti ar reikalauti papildomo mokesčio už tariamai jiems nuostolingą Baltijos šalių elektros sistemos palaikymą (esama skaičiavimų, kad tokio mokesčio suma galėtų siekti 30 mln. eurų per metus). Kitaip tariant, iki šiol buvusi dvipusė priklausomybė tampa tik vienpusė priklausomybe nuo Rusijos/Baltarusijos.

2. Baltijos šalių izoliuoto režimo bandymai. Pradinis planas buvo izoliuoto režimo bandymus atlikti 2019 m. birželį, tačiau Latvijos ir Estijos sistemų operatoriai paprašė nukelti bandymus neribotam laikui. Formali priežastis – poreikis papildomai pasirengti, atsižvelgiant į Kaliningrado srities analogiškus bandymus dviem savaitėmis anksčiau. Realios priežastys gali būti kitos: pradedant nuo vidaus institucijų nesutarimo, kokie gali būti potencialūs kaštai, kylantys dėl izoliuoto režimo taikymo, ir kas juos turėtų padengti, iki techninių darbų vėlavimo ar net politinių nuogąstavimų, kad po izoliuoto režimo bandymų bus sudėtinga vėl sklandžiai prisijungti prie UPS/IPS sistemos. Naujo bandymo laikotarpio „langas“ nėra sutartas ir jis gali nusikelti metams ar net dar tolimesniam laikotarpiui. Taip pat gali tekti rengti papildomus tyrimus, jei per tą laiką pasikeis Baltijos šalių generavimo galimybės (pvz., bus nutraukta dalies Estijos skalūnų deginimo bloką veikla).

3. Politinės (vidaus) kliūtys Baltijos šalyse ir/ar Lenkijoje. Lietuvoje Vyriausybė gegužės 15 d. pritarė ENTSO-E parengtomis prisijungimo prie kontinentinės Europos tinklų sutarties sąlygoms. Kitose Baltijos šalyse taip pat bus atliekamos panašios procedūros. Tai reiškia, kad šalys įsipareigos atlikti įvairius vidaus projektus, įskaitant ir vidaus generacijos didinimą. Atitinkamai projekto kaštai

gali būti didesni, nei šiuo metu planuojama, ir gali būti įvairių vidaus lobistinių interesų, stabdančių šiuos darbus. Be to, tarp 2019–2025 m. įvyks politinių ciklų pasikeitimai visose šalyse (nacionaliniai rinkimai), tai gali lemti vyriausybės kaitą Baltijos šalyse ir Lenkijoje. Nors kol kas visos nacionalinės vyriausybės yra suinteresuotos Baltijos šalių sinchronizacija, politinių pokyčių rizika išlieka. Svarbus aspektas yra ir tai, kad ši prisijungimo sutartis, kurią pasirašys Baltijos šalių, Lenkijos ir dar bent du ENTSO-E kontinentinės Europos regioninės grupės nariai, yra teisiškai įpareigojanti. Prisijungimo sutartis apibrėžia sutarties šalių – perdavimo sistemos operatorių – teises ir pareigas, įgyvendinant būtinas priemones, kurios leis sujungti Baltijos šalių elektros energijos perdavimo sistemas sinchroniniam darbui su kontinentinės Europos tinklais. Kiekvienai pusei, kuri neįgyvendins nustatytų sąlygų, gresia finansinės sankcijos. Taigi galima teigti, kad su šia sutartimi pasiekama projekto negrįžtamumo (angl. *point on no return*) stadija.

4. Mažėjantys generavimo pajėgumai Baltijos šalyse. Planuojama, kad 2019 m. pabaigoje ar 2020 m. gali būti uždaryti trys ar keturi seniausi skalūnų naftą naudojančios Estijos elektrinių blokai, kurių bendra galia siekia 619 MW. Tai ilgalaikio proceso (vadinamo PÕXIT) dalis, kai Estija pamažu atsisako taršių, skalūnų naftą naudojančių elektrinių. 2017 m. Estijos energetikos strategijoje buvo numatyta, kad pamažu iki 2023 m. gali būti uždaromi blokai, kurių bendra galia siekia apie 500 MW. Jei iš tiesų Estija nutrauks dalies skalūninę naftą naudojančių elektrinių darbą, anot ICIS analitinių vertinimų, Estija iš elektros energijos eksportuotojos gali tapti importuotoja.⁷¹ Tai gali padidinti Baltijos šalių naujų generacijos pajėgumų poreikį, siekiant pasirengti sinchronizacijai su KET, ir potencialiai skatinti atidėti galutinius sinchronizavimo terminus.

5. Europos Komisijos, Rusijos ir Baltarusijos dialogas. Europos Komisija buvo įgaliota vykdyti derybas su Rusija ir Baltarusija dėl desinchronizacijos sąlygų. Šiuo metu konsultacijos vyksta tik techniniu lygiu tarp BRELL žiedo šalių, ir Lietuva norėtų likti šiame techninių, o ne politinių konsultacijų formate. Tačiau Rusija greičiausiai sieks derybas perkelti į politinį lygmenį. Atsijungimas nuo BRELL gali būti siejamas su įvairiais techniniais, prekybiniais ir net politiniais reikalavimais. Šis procesas gali šiek tiek sustoti dėl Europos Komisijos pasikeitimų

po 2019 m. Europos Parlamento rinkimų. Tačiau didžiausia rizika, kad Baltarusija ir Rusija gali rasti pretekstų kelti vis naujas technines sąlygas. Tikėtina, kad bus siekiama palaikyti asinchronines jungtis tarp Lietuvos ir Kaliningrado bei Baltarusijos – tikintis galbūt ateityje turėti eksporto galimybių. Kitas scenarijus – užsitikrinus savarankišką Kaliningrado srities elektros sistemos funkcionavimą ir užbaigus naujų linijų nuo Sankt Peterburgo AE į Pskovo sritį tiesimą, gali būti didinamas spaudimas Baltijos šalims jas atjungti anksčiau, nei jos bus pasirengusios sinchronizacijai su KET, ir taip smarkiai padidinti Baltijos šalių elektros sistemos funkcionavimo sąnaudas. Vis dėlto tokios rizikos tikimybę mažina tai, kad Rusijai komerciškai parankiau turėti sklandžiai funkcionuojančią Baltijos šalių rinką, į kurią gali eksportuoti elektros energijos perteklių.

⁷¹ ICIS, ICIS Power Perspective: Estonia will close 619MW of oil shale generation in 2019, 2018 m. rug-sėjo 7 d, <https://www.icis.com/explore/resources/news/2018/09/07/10257649/icis-power-perspective-estonia-will-close-619mw-of-oil-shale-generation-in-2019/>